

תלמוד בבלי מסכת עירובין דף מד עמוד ב

משנה. מי שיצא ברשות ואמרו לו כבר נעשה מעשה - יש לו אלפים אמה לכל רוח. אם היה בתוך התחום - כאילו לא יצא. כל היוצאים להציל חוזרין למקומן.

תלמוד בבלי מסכת עירובין דף מה עמוד א

וכל היוצאין להציל חוזרין למקומן. ואפילו טובא? והא אמרת רישא אלפים אמה ותו לא! - אמר רב יהודה אמר רב: שחוזרין בכלי זיין למקומן. ומאי קושיא? דילמא להציל שאני! - אלא, אי קשיא הא קשיא: דתנן, בראשונה לא היו זזין משם כל היום כולו, התקין רבן גמליאל הזקן שיש להן אלפים אמה לכל רוח. ולא אלו בלבד אמרו, אלא אפילו חכמה הבאה לילד, והבא להציל מן הגייס ומן הנהר ומן המפולת ומן הדליקה - הרי הן כאנשי העיר, ויש להן אלפים אמה לכל רוח. ותו לא? והא אמרת: כל היוצאין להציל חוזרין למקומן, אפילו טובא! - אמר רב [יהודה אמר רב]: שחוזרין בכלי זיין למקומן. כדתניא: בראשונה היו מניחין כלי זיין בבית הסמוך לחומה, פעם אחת הכירו בהן אויבים ורדפו אחריהם, ונכנסו ליטול כלי זיין, ונכנסו אויבים אחריהן. דחקו זה את זה, והרגו זה את זה יותר ממה שהרגו אויבים. באותה שעה התקינו שיהו חוזרין למקומן בכלי זיין. רב נחמן בר יצחק אמר: לא קשיא; כאן - שנצחו ישראל את אומות העולם, כאן - שנצחו אומות העולם את עצמן.

תלמוד בבלי מסכת ביצה דף יא עמוד ב

ואמר עולא: שלשה דברים התירו סופן משום תחלתן, ואלו הן: עור לפני הדורסן, ותריסי חנויות, וחזרת רטיה במקדש. ורחבא אמר רבי יהודה: אף הפותח חביתו ומתחיל בעיסתו על גב הרגל, ואליבא דרבי יהודה דאמר יגמור - עור לפני הדורסן תנינא! - מהו דתימא: טעמייהו דבית הלל משום דחזי למזגא עלייהו, ואפילו מערב יום טוב נמי, קא משמע לן: התירו סופן משום תחלתן; דיום טוב - אין, דערב יום טוב - לא. תריסי חנויות נמי תנינא: [ובית הלל מתירין אף להחזיר]! - מהו דתימא: טעמייהו דבית הלל משום דאין בנין בכלים ואין סתירה בכלים, ואפילו דבתים נמי, קא משמע לן: התירו סופן משום תחלתן, דחנויות - אין, דבתים - לא. חזרת רטיה במקדש נמי תנינא: מחזירין רטיה במקדש אבל לא במדינה! - מהו דתימא: טעמא מאי - משום דאין שבות במקדש, אפילו כהן דלאו בר עבודה הוא, קא משמע לן: התירו סופן משום תחלתן; דבר עבודה - אין, דלאו בר עבודה - לא. פותח את חביתו נמי תנינא: הפותח את חביתו ומתחיל בעיסתו על גב הרגל, רבי יהודה אומר: יגמור, וחכמים אומרים: לא יגמור! - מהו דתימא: טומאת עם הארץ ברגל כטהרה שווה רבנן, ואף על גב דלא התחיל נמי, קא משמע לן: התירו סופן משום תחלתן, התחיל - אין, לא התחיל - לא. ועולא מאי טעמא לא אמר הא? - בפלוגתא לא קא מיירי. - הנך נמי פלוגתא נינהו! - בית שמאי במקום בית הלל אינה משנה.

תוספות מסכת עירובין דף מד עמוד ב

כל היוצאין להציל חוזרין למקומן - הא דלא חשיב ליה בפ"ק דביצה (דף יא:) גבי הנך ג' דהתירו סופן משום תחילתן דזה אינו חידוש וכל הנהו צריכי כדאמרינן התם.

רבינו יהונתן על הרי"ף מסכת עירובין דף יב עמוד א

פיסקא שכל היוצאין להציל חוזרין למקומן. ואפי' טובא וברישא יהיב בהו שיעורא ומשום דקשיא רישא אסיפא אוקימנא חוזרין בכלי זיין למקומן ולא חיישינן להעביר ד' אמות ברה"ר ולא להכנסה לפי שסכנת נפשות היה בדבר אם יניחום חוץ לתחום או מחוץ לעיר באותו מקום שנאמר להם כבר נעשה מעשה שמא ירגישו בהם אויבים ויקחום ולא יהיה להם להנצל כשיצורו על העיר:

חידושי הרשב"א מסכת ביצה דף יא עמוד ב

בפלוגתא לא קא מיירי. וא"ת ואמאי לא קא חשיב הא דתנן בעירובין בפרק מי שהוציאוהו (מ"ד ב') כל היוצאין להציל חוזרין למקומן [ובר"ה כ"ג ב'] חכמה הבאה לילד והוי טעמא דהנך נמי משום דהתירו סופן משום תחלתן, וי"ל דהתם פשיטא דהא תנינן להו וליכא למיתלינהו אלא בהתירו סופן משום תחלתן ומאי קמ"ל וכדפרכינן עליה הכא בהני תלת.

רא"ש מסכת עירובין פרק ד סימן ה

ה כל היוצאין להציל חוזרין למקומן. ואפילו טובא והא אמרת רישא אלפים ותו לא. אמר רב יהודה אמר רב חוזרין בכלי זיין למקומן. כדתני' בראשונה היו מניחין כלי זיין בבית הסמוך לחומה פעם אחת הכירו בהם אויבים נכנסו ליטול כלי זיין ונכנסו האויבים אחריהם דחקו זה את זה והרגו זה את זה יותר ממה שהרגו בהם אויבים. באותה שעה התקינו שיהו חוזרין בכלי זיין למקומן. רב נחמן בר יצחק אמר כאן שנצחו ישראל את העובדי כוכבים וכאן שעובדי כוכבים נוצחים את עצמן. וכתב ר"מ ז"ל דהלכתא כהנך תרי אוקימתא כרב נחמן בר יצחק דבתראה הוא וכרב יהודה דתניא כוותיה:

רמב"ם הלכות שבת פרק ב

הלכה כג

גוים שצרו על עיירות ישראל אם באו על עסקי ממון אין מחללין עליהן את השבת ואין עושין עמהן מלחמה, ובעיר הסמוכה לספר אפי' לא באו אלא על עסקי תבן וקש יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת, ובכל מקום אם באו על עסקי נפשות או שערכו מלחמה או שצרו סתם יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת, ומצוה על כל ישראל שיכולין לבוא לצאת ולעזור לאחיהם שבמצור ולהצילם מיד הגוים בשבת, ואסור להן להתמהמה למוצאי שבת, וכשיצילו את אחיהן מותר להן לחזור בכלי זיין שלהן למקומם בשבת כדי שלא להכשילן לעתיד לבוא.

רמב"ם הלכות שבת פרק כז

הלכה טז

כל מי שיצא ברשות בית דין כגון העדים שבאו להעיד על ראיית הלבנה וכיוצא בהן ממי שמותר לו לצאת לדבר מצוה יש לו אלפים אמה לכל רוח באותו מקום שהגיע לו, ואם הגיע למדינה הרי הוא כאנשי העיר ויש לו אלפים אמה לכל רוח חוץ למדינה.

הלכה יז

היה יוצא ברשות ואמרו לו והוא הולך בדרך כבר נעשית המצוה שיצאת לעשות יש לו ממקומו אלפים אמה לכל רוח, ואם היה מקצת תחום שיצא ממנו ברשות מובלע בתוך אלפים אמה שיש לו ממקומו הרי זה חוזר למקומו וכאילו לא יצא, וכל היוצאין להציל נפשות ישראל מיד גוים או מן הנהר, או מן המפולת יש להם אלפים אמה לכל רוח ממקום שהצילו בו, ואם היתה יד הגוים תקיפה והיו מפחדים לשבות במקום שהצילו בו הרי אלו חוזרין בשבת למקומן ובכלי זינן. +/השגת הראב"ד/ הרי זה חוזר למקומו וכאילו לא יצא. א"א וכן כל מי שיצא באונס וארבע אמות שלו מובלעות יכנס כדאמרי נהרדעי (שם מא). +

שו"ת הרמב"ם סימן שח

...ואם היה אותו המקום שהשליכוהו גוים בו במדבר מקום סכנת נפשות ומתירא מפני היזק הליסטים והיזק חיה רעה מותר לו ללכת בשבת במדבר עד שיגיע למקום שאין בו סכנת נפשות ואפילו נצרך שישא כלי זין בידו מותר לו במקום סכנה^{כז}:
נשלמה התשובה לרבינו הרב ז"ל^{כח}

רמב"ם הלכות מלכים פרק ו

הלכה יג

ארבעה דברים פטרו במחנה: אוכלים הדמאי, ופטורים מרחיצת ידים בתחלה, ומביאין עצים מכל מקום, ואפילו מצאן תלושים ויבשים אין מקפידין על כך במחנה, וכן פטורין מלערב עירובי חצרות במחנה אלא מטלטלין מאהל לאהל ומסוכה לסוכה והוא שיקיפו כל המחנה מחיצה גבוהה עשרה טפחים כדי שתהיה רשות יחיד כמו שנתבאר בהלכות שבת, ואין מחיצה פחותה מעשרה, וכשם שפטורין מכל אלו בהליכתן כך פטורין בחזרתן.

כסף משנה הלכות מלכים פרק ו הלכה יג

[ג] ארבעה דברים פטרו במחנה וכו'... ועל מה ששנינו שפטורים מלערב אמרו דבי רבי ינאי לא שנו אלא עירובי חצרות אבל עירובי תחומין חייבין לפי שהם דבר תורה ואין כח ביד חכמים לפוטרו. ומה שכתב וכשם שפטורים וכו'. אפשר שלמדו ממאי דתנן פרק מי שהוציא והו (דף מ"ד): כל היוצאין להציל חוזרין למקומן ואמרינן בגמרא שחוזרין בכלי זינן למקומן:

לחם משנה הלכות מלכים פרק ו הלכה יג

[ג] וכשם שפטורין מכל אלו בהליכתן וכו'. כתב הרב כ"מ דלמד מהא דאמרינן בפ' מי שהוציא והו (דף מ"ה א) שחוזרין בכלי זינן למקומה ואין זו ראייה דהתם משום מעשה שהיה התקינו כן כדאמרו בברייתא שם. איברא דרבינו כתב בפרק ב' מהל' שבת מותר להם לחזור בכלי זיין למקומן כדי שלא להכשילן לעתיד לבא ולפי אותו הטעם הכא נמי אמרינן הכי דאם אין אתה פוטרן בחזרתן לא יצאו בתחלה אבל מ"מ נראין דאין זה הטעם האמור בגמרא שם אלא משום מעשה שהיה התקינו כן:

טור אורח חיים הלכות שבת סימן שכט

...עו"ג שצרו על עיירות של ישראל אם באו על עסקי ממון אין מחללין עליהם השבת באו על עסקי נפשות או אפי' סתם יוצאין עליהם בכלי זיין ומחללין עליהם את השבת ובעיר הסמוכה לספר אפילו לא באו אלא על עסקי ממון מחללין עליהם את השבת וכן על הספינה המטורפת בים ונהר השוטף מצוה על כל אדם להצילן ולחלל עליהם וכן יחיד^א הנדרף מפני ליסטים מצוה להצילו והמצילין חוזרין בכלי זינן למקומם

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכט

סעיף ט

כל היוצאים להציל (כ) חוזרים בכלי זינן (כא) למקומם.

משנה ברורה סימן שכט ס"ק כ

(כ) חוזרים וכו' - כדי [יד] שלא להכשילם לעתיד לבוא שלא ירצו להציל עוד:

טור אורח חיים הלכות תחומין סימן תז

מי שיצא ברשות כגון חכמה לילד וכיוצא בזה ואמרו לו כבר נעשה המעשה ואיך צריך שם יש לו אלפים אמה במקום שנאמר לו היו אלפים שיש לו מובלעין בתוך תחום העיר כאילו לא יצא ויש לו אלפים סביב העיר: היוצא להציל חבירו מיד אויביו אם יד ישראל תקיפה שאינו ירא מהם אין נותנין לו אלא אלפים לכל רוח ממקומו ואם יד אויביו תקיפה חוזר למקומו וכשחוזר חוזר עם כלי זיניו:

בית יוסף אורח חיים סימן תז

ג היוצא להציל חבירו מיד גוים וכו'. משנה שם וכל היוצאין להציל חוזרין למקומן ובגמרא (מה.) ואפילו טובא והא אמרת רישא אלפים אמה ותו לא ומאי קושיא דילמא להציל שאני אלא אי קשיא הא קשיא דתנן (ר"ה כג:) ולא אלו בלבד אלא אפילו חכמה הבאה ליילד [והבא] להציל מיד הגוים ומן הנהר ומן המפולת הרי הן כאנשי העיר ויש להם אלפים אמה לכל רוח ותו לא והא אמרת כל היוצאין להציל חוזרין למקומן אפילו טובא אמר רב חוזרין בכלי זיינן למקומן כלומר דהא דתנן חוזרין למקומן לאו בשיעור ההליכה מיירי אלא לומר שחוזרין בכלי זיינן למקומן ורב נחמן שני כאן בשנצחו ישראל את הגוים כאן בשנצחו הגוים את עצמן וכתב הרא"ש שם (ס' ה) בשם רבינו מאיר (פסקי עירובין ס' צא) דהלכתא כהנך תרי אוקימת' וכן דעת הרמב"ם בפרק כ"ז מהלכות שבת (ה"ז):

ב"ח אורח חיים סימן תז

א מי שיצא ברשות וכו' היוצא להציל חבירו מיד גוים וכו'. ואיכא תרתי אוקימתות חדא היכא דיד האומות תקיפה שהאומות נצחו חוזר למקומו אפילו טובא יותר מד' אלפים ואם יד ישראל תקיפה שנצחו האומות ואינן יראים מהן אין נותנין להם אלא אלפים לכל רוח ממקומו אידך אוקימתא דחוזרין עם כלי זיינן ולא אמרינן כיון דנעשה מעשה ישליכו כלי זיינן מעליהן ולא יחללו שבת בחזרתן ובין דיד ישראל תקיפה ובין יד האומות תקיפה לעולם חוזרין עם כלי זיינן משום מעשה שהיה כדאיתא בגמרא בפרק מי שהוציאוהו:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות תחומין סימן תז

מי הם שיכולין לילך חוץ לתחום, ובו ג' סעיפים.

סעיף א

מי שיצא חוץ לתחום ברשות, כגון חכמה הבאה לילד (א) וכיוצא בזה, יש לה אלפים אמה (ב) לכל רוח (ג) באותו מקום שהגיע לו; ואם הגיע לעיר, (ד) הרי הוא כאנשי העיר ויש לו אלפים לכל רוח חוץ לעיר (ה) (ע"ל סו"רמ"ח).

סעיף ב

היה יוצא ברשות והוא הולך בדרך, ואמרו לו: כבר נעשית המצוה שיצאת לעשות, יש לו (ו) ממקומו אלפים אמה לכל רוח; ואם היה מקצת התחום שיצא ממנו ברשות מובלע בתוך אלפים אמה שיש לו ממקומו, הרי זה חוזר למקומו (ז) וכאילו לא יצא.

סעיף ג

כל היוצאים להציל נפשות ישראל מיד עובדי כוכבים או מן הנהר או מן המפולת, יש להם אלפים אמה לכל רוח ממקום שהצילו בו; ואם היתה (ח) יד כותים תקיפה והיו מפחדים לשבות במקום שהצילו, הרי אלו (ט) חוזרים בשבת למקומם. (י) ובכלי זיינם.

משנה ברורה סימן תז

(ח) יד הכותים תקיפה - ר"ל אף שהצילו [i] הישראל בפעם זה אבל יד העו"ג תקיפה ומפחדים לשבות בשדה:

(ט) חוזרים בשבת למקומם - אף שהוא יותר מן אלפים:

(י) ובכלי זיינם - וזה מותר אף כשיד ישראל תקיפה דאם היה מקומם בתוך אלפים מותר לחזור בכלי זיינם דאם יסלקו הכלי זיין מהם יש לירא שמא ירדפו האויבים אחריהם כמבואר בש"ס [ב"ח וא"ר]:

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן פ

יצאו להציל מתי מותרין לחזור למקומן סוף חדש סיון תשל"ח. מע"כ נכדי היקר הרה"ג ר' מרדכי טענדלער שליט"א.

הנה בדבר אלו שנתאגדו בנוא יארק וברוקלין לחבורה להצלת נפשות באשר שכמה פעמים אירע בכאן שאוכלוסי ישראל בחסד השי"ת הם מרובין, שאדם אחד בין בבית בין ברחובות פוסק מלנשום וכשמביאין לו שמה תיכף מיכל חמצן (אקסעדזען טענק) ועוד מיני כלים מדברים המועילין תיכף ממש הוא הצלה גדולה ויש שיותר לא צריך ויש שמועיל עד שיוכלו להביאו לרופאים באיזה בית חולים שבענין זה הוא ממש הזריזות אף לרגעים נחוץ מאד לקיום נפשו, ובלא זה עד שיבואו רופאים מבית החולים ומבתיהם נמשך זמן עד שכבר אין תועלת, ודאי דבר גדול הוא ויישר חילם וכוחם ויתברכו מהשי"ת כל החברים שנתאגדו לעשיית עניני הצלה אלו לשם שמים להצליח במעשי הצלתם ולהתברך בכל.

וכשאירע זה בשבת ויום טוב ומצוי גם שיארעו שנים ושלושה במשך השבת בלילו ויומו הרי ודאי לילך עם מיכל החמצן למקום שנמצא החולה תיכף בין למקום קרוב מאד שהצורך הוא שהחבר שנודע ראשון ילך תיכף למקום שנמצא עם המיכל בידו שהוא הוצאה והכנסה לכרמלית ואף לרה"ר ועוד מלאכות הצריכין לכך שהוא בעניני חשמל (עלעקטרי) וכדומה ובין למקום רחוק אף במקצת שאם ילך ברכב (מאשין) יהיה זה אף רק במשהו זמן קודם אף שניתוסף הרבה מלאכות בהולכת הרכב בהבערת הגעז /הגז/ ובכבוי הא ליכא שום ספק דאפילו כמה מלאכות נדחין בשבת לפקוח נפש אפילו לספק רחוק וכ"ש בזה שהקדימה הוא עיקר גדול בהצלה זו, ואף אם בריצה יבא אף בלא רכב בקרוב הרי יהיה עיף ולא יוכל לעשות מה שצריך, אך אם הוא ביום שמצוי נכרים ובאופן שמכיר שאין לחוש לשמא הוא חשוד לגזילה ולרציחה ודאי טוב שיקח את הנכרי שיוליך את הרכב אבל כשהוא בלילה ואף ביום כשאינו רואה נכרי שמכירו ודאי אין לו לבקש נכרי שיש לחוש שישתהא איזה זמן, ואף על גב דאיתא ביומא דף פ"ד ע"ב אין עושין דברים הללו ע"י נכרים מ"מ אם יש להשיג תיכף נכרי להוליך את הרכב אף שהט"ז סימן שכ"ח סק"ה פליג על הרמ"א וסובר שאף שאפשר ע"י נכרי נמי

בלא אחר כלל נמי יעשה הישראל בעצמו מחשש שמא אתה מכשילן לעתיד לבא ולבסוף מסיק שיש לחוש גם שלא יעשנה בזריזות כל כך, מ"מ לענין הולכת רכב כשיש צורך שאינו ענין ההצלה ממש ואיכא בזה חלול שבת אף שאין צורך להחולה כגון לענין העמדת הרכב במקום שיניחוהו יותר מצד הנהלת העיר, שענין המחשבה איך לעשות להקל לאיסור נמי הוא שיהיו קצת ולא ירגיש בשיהוי זה וגם בעצם הולכת הרכב לא שייך ענין שיהיו דכל מוליך רכב מוליך במהירות האפשרי, טוב יותר ע"י נכרי כשמצוי ליקחנו תיכף בלא איחור אבל כשיש קצת שיהיו א"צ לחכות אף רגע אלא יוליך בעצמו את הרכב.

אבל עיקר מה שיש לדון הוא לענין החזרה לביתו ממקום החולה כשהוא במקום רחוק וא"א לילך רגלי ואף אם אינו רחוק כל כך אבל הוא בלילה שיש לחוש לילך רגלי מצד הרוצחים שמצוין עתה ולהשאר שם כל השבת ואף רק זמן גדול כעד היום ואף באם כשיצטרך לשהות בזה זמן גדול יש לחוש שבני ביתו לא יניחוהו בפעם אחר וגם שהוא עצמו יתרושל, אם יש להתיר לבא בחזרה בנסיעה ברכב. וזה פשוט שבמקום ריבוי האוכלוסין שמצוי שאפשר ליארע לעוד אינשי שיש צורך גם למיכל כי לא הכינו עוד מיכל שיש צורך גדול להביא המיכל בחזרה ברכב אבל הנידון הוא כשיש עוד מיכל בהמקום שנמצאים חברי אגודת הצלה זו וגם יש עוד חברים מאגודת הצלה זו שהוא רק לענין איש זה אם רשאי לחזור בנסיעה ברכב בכלל וגם אם ליכא נכרי שאפשר לסמוך עליו מצד חשש ההתרשלות. הנה מפורש בתוס' עירובין דף מ"ד ד"ה כל שכתבו הא דלא חשיב ליה בפ"ק דביצה (יא ע"ב) גבי הנך ג' דהתירו סופן משום תחלתן דזה אינו חדוש וכל הנהו צריכי, ופשוט שכוונת התוס' בזה שפשיטא להו דהוא משום דהתירו סופן משום תחלתן אף דבגמ' אמר דלמא להציל שאני דהוא דוקא להציל מאויבים עכו"ם שנפלו על ישראל שיש לחוש שמא ירדפו אחריהם וכעובדא דמייתי שבאותה שעה התקינו שיהו חוזרין למקומן בכלי זיין וכדפרש"י דרישא מי שיצא ברשות איירי בעדות החדש ובחכמה הבא ליילד, והוא משום דלתוס' דגם סיפא דכל היוצאין להציל איירי גם בחכמה הבאה ליילד והתירו אפילו לחזור למקומה אף שליכא חשש סכנה כשתשאר שם שהוא רק משום דהתירו סופן משום תחלתן, וכן מפורש בחדושי הרשב"א בביצה דף י"א ע"ב ד"ה בפלוגתא שכתב בפירוש בהקושיא אמאי לא חשיב הא דתנן בעירובין כל היוצאין חוזרין למקומן חכמה הבאה ליילד והוי טעמא דהנך נמי משום דהתירו סופן משום תחלתן, ותירץ דהתם פשיטא דהא תנינן להו וליכא למיתלינהו אלא בהתירו סופן משום תחלתן ומאי קמ"ל, היינו שפשיטא להו דכל היוצאין להציל שהוא סתם הצלות אינו דוקא בלהציל מן הגייס שבאים להלחם על איזה עיר שהוא הצלת רבים ולא מצוי כל כך שאינו ברוב הצלות שהוא גם בהצלת יחיד והם מצוין ביותר כחכמה הבאה ליילד והבא להציל מן הנהר ומן המפולת ומן הדליקה וגם מן הגייס מצוי יותר בעת שלום שאיזה גזלן אחד או שנים נפלו על איזה איש אחד או שנים שכשבאו להציל הרגו את הגזלנים הרוצחים שאין לחוש כלל לשמא יבואו עוד עכו"ם לנקום בישראל נקמת הגזלנים שהרגו ולא אוקמי דאיירי דוקא בבאו גייס גדול של עכו"ם להלחם בכל העיר שלזה יש לחשוש שאף אם נצחו אותם והצילו את ישראל מבני עיר זה יש לחוש שיחזרו לרדוף אחריהם, ולכן פשיטא להו לתוס' ולרשב"א שאיירי ברוב עיני הצלה ובשעת שלום והוא גם בהצלת יחיד שנמי חוזרין למקומן שהוא רק מטעם התירו סופן משום תחלתן. עכ"פ מפורש בתוס' ורשב"א שמותר לחזור אף רק משום חשש התרשלות דזהו ענין התירו סופן משום תחלתן, והתוס' כתבו דאין בזה חדוש כלל, ומלשון הרשב"א משמע שהפשיטא הוא לא מצד שלא צריך להשיענו דין זה אלא דפשיטא זה ממתני' דעירובין משום דליכא למיתלינהו אלא בהתירו סופן משום תחלתן, ויותר נראה דגם זה אינו חדוש דכתבו התוס' הוא כדכתב הרשב"א שאינו חדוש לפרש טעם זה במתני' דהא מסקי וכל הנהו צריכי כדאמרינן התם שהוא רק לענין שטעם המשנה הוא משום דהתירו סופן משום תחלתן דאמר שם בביצה על כל מתני' דהקשה שם על עולא דאמר ג' דברים התירו סופן משום תחלתן עור לפני הדורסן ותריסי חנויות וחזרת רטיה במקדש מאי קמ"ל עולא הא תנינא כולהו ותירץ משום דיש גם לפרש מטעם אחר קמ"ל עולא שהוא משום דהתירו סופן משום תחלתן וכן הקשה על רחבא א"ר יהודה דמוסיף פותח חביתו ומתחיל בעיסתו על גב הרגל מאי קמ"ל תנינא ותירץ משום דאפשר לפרש מטעם אחר קמ"ל דהוא מטעם התירו סופן משום תחלתן הרי הא דאמרינן התם הוא כהרשב"א שא"כ גם בתוס' צריך לומר דזה אינו חדוש לפרש כן במתני' אף שבעצם הדין הוא חדוש.

וצריך לפרש לדידהו סוגיית הגמ' דמקשה על הא דוכל היוצאין להציל חוזרין למקומן ואפילו טובא כשביתן רחוק יותר מאלפים והא אמרת רישא אלפים ותו לא וע"ז אמר הגמ' ומאי קושיא דלמא להציל שאני דרישא ביצא ברשות לעדות החדש שדוחין את השבת על מהלך לילה ויום שלא שייך להתיר להם איסורין שאינו בדין דחיה שהוא לאחר שבאו, ורק נתנו להם מתקנת ר"ג אלפים אמה לכל רוח שאיסור דרבנן זה לא אסרו להם, ול"ד לאיסור לצאת חוץ לאלפים אמה שאף שהוא ג"כ מדרבנן דהוא איסור מהיותר חמורים דאית לו אסמכתא בקראי.

וגם מסתבר לע"ד שאין תקנת ר"ג בבאין להעיד על עדות החדש שידחה איסור זה דרבנן אף שלשאר מצות דאורייתא אף למצות מילה לא נדחה שום איסור דרבנן מאלו שאין הכרח לדחייתם במצות מילה דהיה אפשר לעשותן מע"ש = מערב שבת =, אלא שהתקין להחשיב כלא נאסר כלל להם דהתקין שיתחשב להם שכן היה תחלת הדין, דהא לכאורה קשה מאד לשון המשנה ולא אלו בלבד אמרו אלא אף חכמה הבא ליילד והבא להציל מן הגייס ומן המפולת ומן הדלקה הרי אלו כאנשי העיר ויש להם אלפים אמה לכל רוח, הא ודאי חכמה הבא ליילד והמציל מן הגייס וכדומה עדיפי מליך לעדות החדש ואם נזדמן למי שראה את החדש שצריך לילך להציל נפש ולרפאה ממחלה מסוכנת ודאי מוכרח לילך להציל נפשות אף שלא יהיה שום עד לעדות החדש ואם התקין לבאין להעיד לעדות החדש כ"ש שיש לו להתיר להולכין להציל נפשות, ואף שיש אולי לדחוק דיש לחוש יותר שיתרשלו מליך להעיד לעדות החדש משיתרשלו לילך להציל נפשות, לא מסתבר דהרי לעומת זה החשש דשמא יתרשלו לילך לפקוח נפש אף שהוא חשש קטן ראוי לחוש לו

יותר דהרי מחללין שבת לפ"נ אף על חשש קטן טובא כדאיתא במתני' דיומא דף פ"ג ע"א שנמצא שחשש התרשלות הקטן להציל נפשות עדיף לחוש לו מחשש גדול לעדות החדש.

ולכן נראה לפרש שכוונת המשנה הוא להוכיח שזה שביצא חוץ לתחום אין לו אלא ד' אמות לא היה זה איסור קבוע ומוחלט בכל אופן כהא דעצם איסור לצאת חוץ לאלפים אמה וכהוצאה לכרמלית וכדומה רוב איסורין דרבנן, ומה שמותר לילך להצלת נפשות הוא מחמת שפ"נ דוחה את השבת אף איסורין דאורייתא, שלכן אחר שבא לשם ואין לו צורך לענין הצלתו מה שיאסר לילך חוץ לד' אמות היה אסור, אלא אמרו חכמים שהיו עוד מלפני ר"ג מתחלת התקנה לאסור למי שיצא חוץ לתחום לצאת מד' אמותיו שלהיוצאין לפ"נ יש להם אלפים לכל רוח, שלכן התקין ר"ג שגם ליצאו ברשות לעדות החדש משום שעל מהלך לילה יום מחללין את השבת דנמי יהיה כלא אסרו מעולם שרק בשביל זה יהיה להם אלפים לכל רוח במקום שבאו דאיסור ממש אפילו דרבנן אין להתיר כשליכא ענין הדחוי, ואם לא היה באיסור זה יוצא מן הכלל מתחלת התקנה לא היה שייך להתיר יצא ברשות אף למצות עדות החדש אף שהיה זה צורך גדול כדי שלא ימנעו מלבא כשיזדמן בשבת. והוי פירוש לשון ולא אלו בלבד דיצאו לעדות החדש היינו שר"ג התקין להתיר אלא אף חכמה הבאה לילד והבאין להציל שיש בהם ענין פ"נ שאמרו חכמים הראשונים להתיר נמי אף שבשבילן לא היו צריכין חכמים להוציאן מכלל תקנת האיסור, דאף אם היה תקנת האיסור שליצא מהתחום שאין לו אלא ד' אמות בסתם נמי היו מותרין לילך אלפין לכל רוח כאנשי העיר שבאו לשם מצד החשש דשמה יתרשלו לבוא לעתיד לבוא מאחר דהוא ענין פקוח נפש, מ"מ אמר ר"ג שלא עשו כן אלא אמרו חכמים שהתקינו שלא לו לא התקינו איסור זה כלל אלא מתחלה אמרו שהם כאנשי העיר, ואף שנזדמן שכבר נעשה מעשה שנמצא שכלפי שמיא היה גלוי שלא הוצרכו לילך כלל שלילך יותר אחר שנודעו שנעשה מעשה אין להתיר אף שנמצאים רחוק מן העיר כשליכא סכנה מלהיות שם עד מוצאי שבת, ולחוש שמה ימנעו בשביל זה מתחלה לצאת מביתם משמע שכיון שזה אינו מצוי כלל שבאמצע הדרך יודעו בברור מאיש נאמן שנעשה מעשה, דהא אף כשיש רק קצת ספק מחוייבין עדיין לילך למקום המעשה, ובשבת לא מצוי שיהיה שם אנשים נאמנים בדרכים, אין לחוש לשמה ימנעו לעתיד בשביל חשש רחוק זה, דמ"מ ליכא עלייהו האיסור דכשיצא מתחום אפילו באונס אין לו אלא ד' אמות מאחר דבתחלת תקנת איסור זה אמרו חכמים שתיקנו איסור זה שליכא על היוצאין ברשות התורה אלא שיש להם אלפים לכל רוח כאנשי העיר שממילא איכא בכלל זה גם שאם נודעו באמצע הדרך אחרי שכבר יצאו מתחום יש להם אלפים לכל רוח ממקום שנאמר להם. וממילא היה שייך מה שהתקין ר"ג שאף כשיצאו ברשות לעדות החדש שאיכא ענין דחיית איסורין יותר ממה שמוכרח להמצוה דהוא רק ההליכה לשם שנמי הם בכלל אלו שלא אסרו עלייהו דאף שחכמים דמתחלה שתיקנו לא הוציאו מן הכלל התקין שיתחשב זה כהיחס הדעת ושגגה שלא הוציאו גם זה מכלל האיסור אלא גם זה הוא בכלל יצא ברשות שיש לו אלפים לכל רוח. והוא פירוש נכון וברור.

וניחא לפ"ז מה דלא חשיב להא דר"ג התיר שיהיו מהלכין אלפים אמה לכל רוח בפ"ק דביצה בהדי הני דהתירו סופן משום תחלתן משום דבנתינת אלפים לכל רוח שהתקין ר"ג לא התיר איסור אלא שבשביל סופן אמר שאין זה ענין דחיית איסור לדידהו אלא שליכא איסור אבל איסור הא לא התיר להן, ובעירובין אה"נ דלא הקשו מדין זה שיש להן אלפים לכל רוח כלל אלא מהסיפא דכל היוצאין להציל חוזרין למקומן דרק זה דהתירו לחזור למקומן אפילו טובא הקשו משום דאיסור תחומין דאלפים הוא איסור קבוע ומוחלט לכל בכל אופן אלא שהתירו לדחות מחשש התרשלות גם החזרה הוא שייך להחשיב בכלל אלו שהתירו סופן משום תחלתן אבל מרישא לא הקשו והוא מטעם דכתבתי, והתוס' דר"ה כ"ג ע"ב אולי מאחר שמה שלא תיקנו מתחלה היה זה משום תחלתן נמי ניחא להו יותר לומר דהוא משום דפשיטא דבשביל טעם זה דמשום תחלתן הוא.

אבל אמר בגמ' בעירובין שהקושיא היתה מהצלה על הצלה דר"ג הא הוכיח מחכמה הבאה לילד והבא להציל מן הגייס שג"כ לא התירו להם איסור דחוץ לאלפים אחר שהצילו אלא רק שלא תיקנו לאסור עלייהו האיסור דיוצא חוץ לאלפים אין לו אלא ד' אמות והכא תנן דיוצאין להציל דהוא חכמה הבאה לילד אף לחזור למקומן אף שהוא טובא יותר מב' אלפים. ואף שבעצם לא קשה דהא ודאי איכא חלוק ביוצאין להציל דבאלו הצלות שלא ידוע כמה זמן שייך שימשך כגון חכמה הבאה לילד שלא ידוע כמה זמן הוא דלפעמים נמשך משעה שהתחילו חבלי לידה גם יותר ממעל"ע = ממעת לעת = והחכמה יודעת זה הרי באה מתחלה אף לישיב שם יותר מיום השבת, וכן הבא להציל מן הגייס ומן הנהר נמי לא שייך שידעו כמה זמן ימשך זה, ואף מן המפולת ומן הדליקה הרבה פעמים אין ידועין דאם נפלו עליו גל גדול הרי אפשר לימשך ג"כ יותר מיום השבת, ואף בדליקה אפשר שתעשה דליקה גדולה שימשך יותר מיום השבת שאלו כיון שידעו מזה ומ"מ באו כחייב התורה להצלת נפשות ולא נתרשלו, לא שייך לחוש לשמה יתרשלו כשיעזור להם השי"ת ונגמרה מלאכת ההצלה בזמן קצר אם יהיו נאסרין לחזור למקומם דהרשלין הרי גם כשנתירם לחזור יתרשלו ולא יצאו כלל מחמת דידעו שאפשר שתמשך זמן גדול ויראי ה' שבאו אף שידעו דהוא מלאכה קשה ואפשר שתמשך זמן גדול הרי לא יתרשלו גם כשיהיו אסורין מלחזור כשנגמרה מלאכת ההצלה בזמן קצר דהוא עוד נקל מלעשות מלאכה, שלכן רק מה שיש להקל עלייהו בלא איסור שיוכלו לצאת מהד' אמות שהוא ג"כ צער בלא צורך דהוא בזה שלא תיקנו מתחלה עלייהו דיצאו ברשות האיסור יציאה מד' אמותם הקלו לעושי מצוה, אבל לא שייך להתיר להם לעבור איסור יציאה חוץ לאלפים שזה הא נאסר בכל אופן ורק שנדחה בשביל פ"נ שלחזור שאינו שוב פ"נ לא שייך שידחה. וגם אפשר שלצאת חוץ מד' אמות אף כשיצטרכו להיות שם כל יום השבת איכא זמנים קטנים שלא יצטרכו לעבוד במעשה הצלתם וכשיהיו אסורין לצאת מד' אמותם הוא הוספת צער על עבודתם שבאו, לזה איכא אולי גם חשש קטן דהתרשלות לא אסרו מתחלה עלייהו יציאה מד' אמות אלא נתנו להם אלפים כאנשי העיר ואם הוא בדרך שיהיה להם אלפים לכל רוח במקום שנמצאין. ואם הוא הצלה כזו שידוע היה שהוא רק לזמן קצר כגון רופא שבא לראות את החולה ולעשות סמי רפואה שידוע שכל צורך ביאתו להפ"נ הוא זמן קצר, וכן לפי

איזה ממונה מהשלטון שכעס על איזה ישראל ורוצה לדונו בהריגה שדרך הפיוס הוא במתנה חשובה שיביא לו או ע"י מכירו שיעילו בקשותיו שהוא רק לזמן קצר, וכדומה הרבה אופני הצלות שידוע שהוא רק זמן קצר אם נאסור לחזור למקומו יש לחוש להתרשלות שבזה התירו סופו משום תחלתו. וצריך לומר דהוא משום דסתמא תנן במתני' דכל היוצאין להציל דמשמע דאיכא דבר שכולן שוין מטעם לא פלוג ולא יהיה דבר זה תלוי באומדנא דאינשי, וע"ז א"ר יהודה אמר רב שלענין חזרה בכלי זיין שוין דאסור להניח הכלי זיין בשום מקום ולא לסמוך על אומדנא דאינשי שאין שוב מה לחשוש, אבל לענין חזרה לביתם שהוא יותר מאלפים תלוי אם הוא הצלה כזו שהיו סוברין שאפשר שיצטרכו לשהות שם יותר מיום השבת אסורין לחזור לבתיהן ואם הוא הצלה כזו שהיא רק לזמן קצר יהיו מותרין, ומה שחוזרין בכלי זיין שנאמר בלשון תקנה הוא דאסור בתקנתם לסמוך על האומדנא שאין מה לחוש דהא ודאי בראשונה שהיו מניחין כלי זיין בבית הסמוך לחומה הא נמי ידעו דאף בשביל חשש קטן מותר לחלל שבת שא"כ ודאי היו מניחין שם אחרי שהיה ברור להם שאין מה לחוש אבל כיון שאירע פעם אחת שהכירו בהן אויבים שלא כמו שחשבו באומדנא שלהם גזרו בתקנתם שאסור לסמוך על שום אומדנא הברורה שממילא נחשב כל הנחת כלי זיין מיידם אפילו אחר שכבר הצילו לסכנה שמותר ממילא לחלל שבת, כן נראה מוכרח הפירוש אליבא דתוס' עירובין והרשב"א.

ולכאורה פירוש זה מוכרח בגמ' דלפרש דלמא להציל שאני כפרש"י דהבא להציל שאני הוא דיש לחוש שמא אויבים ירדפו אחריהם הלכך אפילו טובא יכנסו לעיר, לא מובן מאי כוונתו אם הוא לעיר שנלחמו עליה ואיירי שבני העיר הוכרחו לצאת מהעיר לרדוף יותר מאלפים מחוץ לעיר ונצחו אותם שם שהיה רחוק מהעיר והתיר להם ליכנס להעיר שהוא יותר בטוח מלהשאר חוץ לעיר הוא דחוק שכמעט אינו כהמציאות דאין יוצאין מחוץ לעיר להלחם ואם אירע שיצאו פשיטא שהוא סכנה ומאי קמ"ל, וברש"י ודאי אין לפרש כן דהא כתב בלשון יחיד שמא אויבים ירדפו אחריהם הרי משמע דבני העיר לא יצאו מעירם אלא לגרשם מהעיר. ואם הוא להעיר שיצאו משם, הא אדרבה אם יש לחוש שמא האויבים ירדפו אחריהם כשיראו שיוצאין מן העיר הרי עדיין לא היתה הצלה גמורה, וצ"ע כוונת רש"י, ואולי כוונתו דלזה שבא להציל והציל יש לחוש שאותו ירדפו אויבים העכו"ם ביותר למסור אף נפשם עליו להורגו וכשיהיה כאן יש לחוש שאף שכבר ייראו העכו"ם להלחם על העיר יארבו אחריהם לבד בסתר והוא לא יחוש כל כך ליזרה לכן טוב לפניו יותר כשיחזור לביתו שרחוק מהם ולא ידוע להם היטב לעשות בסתר שלא ירגישו בהם שלכן מותר לחזור לביתו אף שהוא יותר מאלפים, אבל הוא דחוק דאם יש לחוש לזה פשיטא ומאי קמ"ל דבשלמא בחזרה בכלי זיין הוא חדוש גדול דאף שברי לפי האומדנא גזרו שלא לסמוך על האומדנא ואסור להם להניח כלי זינים מיידם וגם שאין צריכין בשביל זה להשאר במקום שנלחמו אלא שמותרין לחזור להעיר אם יצאו משם לצורך ההצלה אף שיעברו על איסור הוצאה והכנסה וטלטול ד' אמות ברה"ר = בברשות הרבים = אף שלפי האומדנא ליכא סכנה כשישאר שם, אבל לחזור לביתו שהוא חוץ לאלפים לא נאמר בגמ' תקנה כזו שמסתבר שאם ברור שאין מה לחוש אסור מצד פ"נ אם ליכא היתר מעצם החזרה לפ"מ דסובר רש"י לדחוי הגמ' אלא דאיירי שיש לחוש שא"כ פשיטא, וצ"ע.

וכן מה שפי' בתירוץ רנב"י דכאן בנצחו ישראל אלפים ותו לא ובנצחו אוה"ע = אומות העולם = חוזרין למקומן ואפילו טובא לא מובן דאם אוה"ע נצחו וא"א לעמוד כנגדם הרי כל אנשי העיר צריכים לברוח ולא שייך לחלק בין אנשי העיר להבאים להציל ולא שייך לקבוע מקום, וגם פשיטא הוא ומאי קמ"ל, וגם הא משמע דהבאין להציל הצילו ולא כשלא הצילו. ולפ"מ שפירשתי לתוס' והרשב"א נראה לפרש דודאי איירי בהצילו אותם אבל החלוק הוא דבנצחו ישראל ממש היינו שיד ישראל תקיפה לא רק בזמן שתקיפה ממש היינו בזמן הבית ובזמן שלום ואירע שבאיזה מקום נפלו נכרים על איזה עיר ובאו ממקום אחר והצילו אלא אף כשנמצאים ישראל תחת יד מלכי אוה"ע אבל תחת מלך חסד שאינו מניח להעכו"ם להלחם עם ישראל אך אירע באיזה מקום נפלו נכרים ובאו ממקום אחר והצילו חוזרין למקומן אף שרחוק, משום שבאופן כזו ידעו שלא יצטרכו להיות שם הרבה כי הרי יראים לשהות וגם אפשר שהיו סבורין שיותר קרוב שלא יצטרכו לשהות ולכן מותרין לחזור לביתם אפילו טובא, וכאן איירי כשנצחו אוה"ע דיושבין במדינה שאין המלך מקפיד על זה שהנכרים נופלים על ערי ישראל אף שאינו מסייע אותן אבל לא יענישם שאין הנכרים שנפלו יראים שא"כ הרי יותר היה להם לחשוב שיצטרכו לשהות הרבה דלכן אסור לחזור למקומן כשהשי"ת עזר להם והצילו בזמן קצר אין חוזרין למקומן אלא נותנין להם אלפים לכל רוח, וזהו פירוש נכון. עכ"פ לתוס' עירובין והרשב"א ביצה ברור שבענין הצלה שא"צ לשהות התירו לחזור אף באיסור דאורייתא דתחומין י"ב מיל ואף שיצטרך להוציא ולהכניס ולהעביר ד' אמות דכלי הזיין, שא"כ גם בהצלה זו שברוב הפעמים הצורך לשהות יש להתיר לחזור עם הרכב כשאינו יכול להשיג נכרי שיוליכנו ברכב אף רק בשביל זה שיש לחדש לסופו משום תחלתו, וכ"ש כשא"א לו להשאר שם מפני חשש ליסטים ורוצחים שמצוי בשנים אלו במדינתנו וגם כ"ש כשצריכין שמיכל החמץ יהיה בחזרה כדלעיל.

והנה הרמב"ם פ"ב משבת הכ"ג כתב על מי שיצאו לעזור לאחיהם שבמצור ולהצילם מיד העכו"ם בשבת וכשיצילו את אחיהן מותר להן לחזור בכלי זיין שלהן למקומם בשבת כדי שלא להכשילן לעתיד לבא והוא כשיטת התוס' והרשב"א, וסובר כן בהלכו לעזור להם כשצרו על איזה עיר שהוא ענין מלחמה עם הרבה עכו"ם שודאי היה להו ספק דשמא יצטרכו להיות שם יותר מיום השבת דעכ"פ יש לחוש להתרשלות כשלא ינחום לחזור לבתיהם כשיעזור להם השי"ת שיצילו בזמן קצר. אבל קשה לכאורה ממש"כ הרמב"ם פכ"ז הי"ז דכל היוצאין להציל נפשות ישראל מיד עכו"ם או מן הנהר או מן המפולת יש להם אלפים אמה לכל רוח ממקום שהצילו בו, שמשמע שאסור להם לחזור לבתיהן, ורק אם היתה יד עכו"ם תקיפה והיו מפחדים לשבות במקום שהצילו בו הרי אלו חוזרין בשבת למקומן ובכלי זיין, ומש"כ בהגהות יד איתן בפ"ב דקיצר רבינו כאן וסמך אמה שכתב בס"פ כ"ז דהיינו דוקא כשהן מתפחדים לישב במקומן שהצילו בו לבד שהוא דחוק גדול לא נכון כלל, דהא איכא הרבה חלוקים מש"כ בפ"ב ולא כתב בפכ"ז ומש"כ בפכ"ז ולא

כתב בפ"ב, דבפ"ב לא כתב שלחזור למקומן הוא דוקא כשיד העכו"ם תקיפה ולא כתב כשהיו מפחדים, וכתב טעם שהוא כדי שלא להכשילן לעתיד לבא, ובפכ"ז כתב אם היתה יד העכו"ם תקיפה וכתב והיו מפחדים לשבות במקום שהצילו, ולא כתב טעם כדי שלא להכשילן, וגם עצם מעשה ההצלה הוא אחרת דבפ"ב הוא בעכו"ם שצרו על עיר ישראל ובפכ"ז ביוצאין להציל נפשות ישראל מיד עכו"ם. ובכלל לא מובן דאם איירי גם בפ"ב במתפחדין לשבות במקום שהצילו הרי הוא סכנה להשאר שם לשבות ולמה הוצרך לטעם שלא תהא מכשילן שהוא טעם להתיר אף בליכא שום חשש סכנה, וגם לא מפני התקנה בשביל המעשה שהיה שאין צורך לשום תקנה בזה, דהתקנה היה לזה שאסרו לשום אינשי לסמוך על האומדנא שלהם ולהניח הכלי זיין מידיהם כמפורש בלשון הברייתא שגם מתחלה לא היו מניחין הכלי זיין כשלא אמדו שליכא שום חשש דגם דורות הראשונים ידעו שנדחה שבת בשביל ספק נפשות וגם הא איירי בעובדא שחללו שבת להצלת ישראל, אלא כשאמדו בדעתם שאין שוב מה לחוש הטמינו הכלי זיין, ואירע פעם זה האחת שטעו באומדתן שאין מה לחוש, שלדינא היה מקום לומר שאין לחוש בשביל פעם אחת שטעו כיון דמשמע שמתחלה כבר נזדמן איזה פעמים שלא נאמר בפעם השני הכירו בהן אויבים אלא פעם אחת דמשמע שכבר אירעו הרבה פעמים שהיתה אומדנא שלהם נכונה שא"כ אף שאין הולכין בפ"ב אחר הרוב אפשר היה לן להתיר מאחר שמה שאירע היה משום טעות שאפשר אין לחוש לטעות כשיאמרו שברי להם שאין מה לחוש משום שדעתן יותר גדול, והתקינו שאסור לשום אדם אפילו הם רבים לסמוך על אומדתם שאין מה לחוש ולהניח הכלי זיין מידיהם, ותקנה זו לא היתה אלא רק על הכלי זיין שלהיכין שילכו יהיה הכלי זיין אצלם, אבל לא שייך תקנה זו שיחזרו למקומם הרחוק יותר מאלפים, דהא אדרבה בשביל זה דיש לחוש שעדיין לא עברה הסכנה מאנשי העיר שהיו בסכנה הרי יש להם להיות כאן ולא שילכו מכאן לבתיהם, ואיך שייך להתיר להם עוד איסורים וכמפורש ברש"י בכלי זיין למקומן הוא רק האלפים דשרי להו, עכ"פ לא מתורץ כלום בדברי היד איתן לבד שכל דבריו מוקשין.

וגם באליהו רבא סימן ת"ז לא ראיתי שום תירוץ על הרמב"ם, וגם עצם דבריו מוקשין דהוא מפרש נצחו אוה"ע הוא במקום זה שהלכו להציל ולא יכלו להציל ונשאר עוד בקושיא על לשון הרמב"ם פכ"ז שכתב ואם היתה יד העכו"ם תקיפה והיו מפחדים לשבות במקום שהצילו שהוא סתירת דברים ועל הלבוש דפסק בנצחו כותים והצילו ישראל חוזרין למקומן עיין שם, דהא ודאי איירי דנצחו ישראל במקום זה דאם נצחו כותים איך רשאיין לחזור למקומן הא צריכין להיות פה לעוזרם ואם א"א לעזור הרי גם אנשי העיר צריכין לברוח ומ"ש הם מאנשי העיר, וגם מה שייך איסור תחומין אף בלא חזרה למקומן הא צריכין לברוח למקום בטוח אפילו יותר מי"ב מיל אם ליכא מקום בטוח, שלכן בהכרח איירי שבמקום זה הצילו ישראל אך כיון שבעצם הם בגלות תחת מלכי עכו"ם שאף שלא יסייעו מ"מ לא איכפת להו שיהרגו מישראל מתפחדים לישוב שם וצ"ע דבריו לנו בעניותנו.

והנכון בשיטת הרמב"ם דבעכו"ם שצרו על איזה עיר הרי אלו שבאין להציל צריכין לגרש את העכו"ם שהם מחוץ לעיר וכשבאו לשם אנשים בכלי זיין שבכחם בעזר השי"ת להרגם ולגרשם הוא זמן קצר ברוב הפעמים, וכשיראו שבאין לעזרה לא יבואו שוב שלכן יש יותר לתלות שידעו שעל זמן קצר הלכו לשם דלכן רשאיין לחזור לבתיהם אפילו יותר מאלפים ויותר מי"ב מיל מטעם כדי שלא להכשילן לעתיד לבא ואף אם נימא שהיה להן ספק שמא יצטרכו לשהות סובר נמי דיש לחוש להתרשלות כדלעיל, ובכלי זיין שמותר הוא מצד התקנה. ובפכ"ז לא הזכיר עכו"ם שצרו אלא כל היוצאין להציל נפשות ישראל מיד עכו"ם שלשון זה משמע שכבר נלחמים בעיר שאיכא שם כמה מקומות דכל בית ובית הוא מקום בפני עצמו ויכולין להתחבא והמצילין צריכים לחפש בכל הבתים והחצרות ובכל המחבואות שאפשר ואי אפשר להם לידע איך שניצולו עד זמן גדול שלכן אף שאירע שנודעו שכל העכו"ם כבר הלכו מהעיר בזמן קצר לא התירו להם לחזור לבתיהם שליכא חשש התרשלות מאחר שבתחלה הלכו על דעת כך כדלעיל. ובהא דרנב"י מפרש הרמב"ם כרש"י דבנצחו ישראל יש להם אלפים והוא מטעם דבארתי דליכא היתר דסופן משום תחלתן משום דידעו שיותר נוטה שיצטרכו לשהות עד אחר השבת. אבל בנצחו אוה"ע היינו שהמלך לא איכפת ליה שיפלו על ערי ישראל אף שאינו מסייע דיש לחוש שיחזרו אבל אנשי העיר בשביל חששא כזו לא יברחו מבתיהם שהוא דבר קשה מאד לפניהם אבל אנשי העיר האחרת שאין להם צורך להיות בכאן דאדרבה הם דרים בעיר האחרת הרחוקה אשר אין שכניהם העכו"ם רשעים מתפחדים מאחר דיש לחוש שיבואו עוד הפעם אין לחייבן להשאר שם מאחר שלפי שעה הצילם ובשביל שלא יבואו עוד הפעם הא אין לחייבן דהא אין לחשש זה סוף שלכן גם בני העיר אין יכולין לחייב את אלו שבאו מעיר אחרת שיהיו שם יותר אלא צריכין לצאת מן העיר, שלכן הם רשאיין בשביל חשש קטן לילך לבתיהם אף שבני העיר רשאיין להשאר בעירם, שזהו חדוש גדול דאיכא חשש פ"נ שאלו שקשה להם לילך מכאן מפני שהוא מקום דירתם רשאיין להשאר בעיר ואלו שבאו ממקום אחר להצילם והצילו בפעם זה רשאיין לחלל שבת ולחזור לבתיהם משום החשש שיחזרו, ודין זה הוא דין בעצם לא מענין תקנות וחששות דהתרשלות דלכן אם גם הם אינם מפחדים לשבות שם משום דליכא חשש אסור להם לחזור אלא יש להם אלפים לכל רוח וזהו באור מוכרח וגם נכון ברמב"ם, וא"כ גם להרמב"ם ברור שבעובדא דידן מותרין לחזור כדי שלא להכשילן לעתיד לבא. זקנך אוהבך בלו"ג, משה פיינשטיין.

שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן ח

רופא שנקרא לחולה מסוכן אם מותר לחזור לביתו ע"י חלול שבת /הערת המחבר/ +מקצת מהדברים האמורים כאן מובאים בסימן הקודם, אך היות ונדפס בספר החשוב והמפורסם "אגרות משה" חלק ד' או"ח סי' פ' פסק הלכה בענין זה מהאי גאון וצדיק מפורסם הקדוש ברוך הוא יאריך ימיו ושנותיו בטוב ובנעימים, והדברים נוגעים למלאכות דאורייתא בשבת, הנני מפרסם מאמר זה לאחר שהגאון הנ"ל שליט"א נתן לי רשות על כך. +

תנן במס' עירובין מ"ד ע"ב "מי שיצא ברשות ואמרו לו כבר נעשה מעשה יש לו אלפים אמה לכל רוח - כל היוצאים להציל חוזרין למקומן", ופריך עלה בגמ' דמהא דתנן חוזרין למקומן משמע אפי' יותר מאלפים ואילו ברישא תנן רק אלפים אמה ותו לא, ומבואר שם בגמ' דאין לומר שהבא להציל מאויבים שאני ויש לו יותר מאלפים אמה, דלהדיא תנן "חכמה הבאה לילד והבא להציל מן הגייס ומן הנהר ומן המפולת ומן הדליקה הרי הן כאנשי העיר ויש להם אלפים אמה לכל רוח ותו לא", ומשני רב יהודה אמר רב דחוזרין למקומן לא בא להתיר טפי מאלפים אמה אלא החדוש הוא בזה שמותרין לחזור גם בכלי זיין ולא אמרין דלאחר שכבר הצילו ישליכו מעליהם כלי זינים ולא יחללו שבת, "כדתניא בראשונה היו מניחין כלי זינים בבית הסמוך לחומה פעם אחת הכירו בהן האויבים ורדפו אחריהם וכו' באותה שעה התקינו שיהו חוזרין למקומן בכלי זיין, רב נחמן בר יצחק אמר לא קשיא כאן שנצחו ישראל את אומות העולם כאן שנצחו אומות העולם את עצמן", ופירש רש"י דדוקא אם נצחו עכו"ם חוזרין למקומן אפי' טובא אבל אם נצחו ישראל רק אלפים אמה ותו לא.

ועיי"ש ברא"ש שכתב "דהלכתא כהנך תרי אוקימתא כרנב"י דבתראה הוא וכרב יהודה אמר רב דתניא כוותיה", ומבואר בב"י טור או"ח סי' ת"ז דפסק כהרא"ש וכתב בשו"ע בהאי לישנא "כל היוצאין להציל נפשות ישראל מיד עכו"ם או מן הנהר - יש להם אלפים אמה לכל רוח - ואם היתה יד העכו"ם תקיפה והיו מפחדים לשבות במקום שהצילו הרי אלו חוזרים בשבת למקומם ובכלי זינים", וכעיי"ז הוא גם לשון הרמב"ם והטור, וכיון שלא נזכר כלל דשרי נמי לחזור למקומם בכלי זינים גם בנצחו ישראל, היה נראה לכאורה שהב"י הבין בדעת הרא"ש דמה שפסק כרב יהודה היינו לענין זה שמותר גם בכלי זינים אבל בעיקר ההלכה פסק כרנב"י דשרי אפי' רחוק יותר מאלפים אמה, אולם כל זה דוקא כשנצחו עכו"ם ומפחדים לשבות במקום שהצילו דרך אז הם מותרים לחזור עם הכלי זיין אפי' ברה"ר דאיכא איסור תורה וכמו"ש רבנו יהונתן בפירושו שעל הרי"ף, והוא מפני שבכגון דא ראו חכמים צורך לתקן שצריכים לראות מצב כזה ממש כפקו"נ בגלל חשש של מכשול לעתיד לבוא (כמו שיתבאר להלן) משא"כ אם נצחו ישראל ואין להם שום פחד לשבות במקום שהצילו יש הם רק אלפים אמה לכל רוח אבל לא לחזור בכלי זינים תוך האלפים אמה, וראיתי שכן מפרש גם הגאון יעקב שם, אולם לא כן הוא דעת הב"ח והפרישה כי הם פירשו בדעת הרא"ש דשפיר פסק כרב יהודה דגם בנצחו ישראל מותרין לחזור למקומם עד אלפים אמה גם בכלי זינים משום מעשה שהיה ום /וגם/ כרנב"י דמתיר אפי' טובא אם נצחו עכו"ם ויש להם פחד לשבות שם, ואף שלא ידעתי איך כתב כן הפרישה גם בדעת הרמב"ם והטור וב"י, מ"מ האחרונים שפיר נקטי להלכה כהב"ח והפרישה, ועיין במשנ"ב סי' ת"ז דכתב נמי הכי בדעת השו"ע בשם אחרונים, ולפי"ז צריכים לומר דמה שלא נזכר כלל בשו"ע שמותר לחזור למקומם בכלי זינים גם בנצחו ישראל הוא מפני שבסי' שכ"ט פסק השו"ע "כל היוצאים להציל חוזרים בכלי זינים למקומם" והוא כלשון הרמב"ם בפ"ב משבת הכ"ג ממילא גם נכלל בזה הדין של נצחו ישראל אלא שאז מקומם הוא רק עד אלפים אמה ותו לא, ומה שלא נזכר בסי' שכ"ט התנאי של מפחדים לשבות במקום שהצילו היינו מפני שסמך על דבריו בסי' ת"ז ושם מפורש כתב שגם בנצחו עכו"ם דמותרין לחזור אפי' יותר מאלפים אמה הוא רק אם הם מפחדים לשבות במקום שהצילו.

ולכאורה נלענ"ד כיון דרבנו יהונתן מפורש כתב אהא דמותרין לחזור למקומן בכלי זינים: "ולא חיישינן להעברת ד' אמות ברה"ר ולא להכנסה לפי שסכנת נפשות ה' בדבר אם יניחום - באותו מקום שנאמר להם כבר היה מעשה" (גם המאירי כתב שם "ואין חוששין לאיסור הוצאה וטלטול ואין מניחין אותן עד שיכנסו לעיר") משמע דאפי' בנצחו ישראל ואמרו להם שכבר נעשה מעשה דאף שלא התירו להם חכמים יותר מאלפים אמה מ"מ יש היתר מיוחד לכלי זיין לבל יניחו אותם מידם ואם הם רוצים לחזור למקומן הרי הם צריכים ליקח עמהם גם את כלי זינים אפי' ברה"ר, וכן נראה גם מפשטות דברי השו"ע שכתב שם שכל היוצאים להציל חוזרים בכלי זינים למקומם דה"ה נמי דשרי אפי' בנצחו ישראל לקחת עמם כלי זינים תוך אלפים אמה אפי' דרך רה"ר, כי סתם חזרה למקומם היינו נמי אפי' ברה"ר לדעת הב"י שלא מצריך כלל התנאי של ששים רבוא, וחוזר אני עכשיו ממה שכתבתי במוריה תשל"א /הערת המחבר/ +מובא בסימן הקודם אות ג" + "דבהא גופא דמחלקינן בין אלפים אמה ויותר כלול גם חילוק זה שבין דאורייתא ודרבנן" וכתבנו דלא שרי אלא בכרמלית, ולכאורה ודאי מסתבר הכי דכיון שנצחו ישראל ויכולים שפיר לשבות במקומם בלא שום פחד דאי אפשר כלל להתיר להם איסור תורה של מלאכת הוצאה והכנסה והעברת ד' אמות ברה"ר, מ"מ מהא דכתב רבנו יהונתן את דבריו על "כבר נעשה מעשה" וגם המאירי מפורש כתב בשרי גם בנצחו ישראל, ולדברינו הרי נמי מוכח הכי מהשו"ע דכילינהו בהדי אהדדי בסי' שכ"ט דודאי מסתבר דה"ה נמי שלענין הוצאה והכנסה בכלי זינים ג"כ שוים הם ומה שמותר בנצחו עכו"ם אפילו טובא מותר נמי באלפים אמה דשרי בנצחו ישראל.

ואף שלכאורה מוזר מאד לומר שמותרין במלאכה דאורייתא גם בנצחו ישראל אף על גב שיכולים להשאר במקומם ולשבות שם בלא שום פחד, אך כיון דאמרנו דמוכח הכי נראה שצריכים לדחוק קצת ולומר דכיון שכל אלה שבאו להציל בלי כלי זיין הרי יש להם אלפים אמה לכל רוח ויכולים שפיר לחזור לבתיהם, ולכן ראו חכמים צורך שלא להוציא מהכלל את אלה שבאו להציל גם בכלי זינים ולהחמיר עליהם להשאר במקומם כל השבת ולסבול יותר מאחרים ולפיכך אמרין שגם הם מותרים לחזור למקומם, ומה שאנו אומרים להם ליקח עמהם גם את הכלי זיין הוא מפני שחכמים ראו את זה כצורך של פקו"נ והם אשר דורשים מהם דבר זה כי יתכן שאותם האנשים היו רוצים לחזור לבתיהם בלי הכלי זיין כיון שלמעשה הרי ליכא כלל שום סכנה ורק גזירת חכמים היא משום מעשה שהיה שלא יתפרקו מעליהם כלי זינים ולכן התירו להם חכמים כדי שלא יסבלו משום כך יותר מכל הבאים להציל [כעיי"ז מצינן בהא דתנן בסופ"ק דר"ה "ואם היתה דרך רחוקה לוקחין בידם מזונות", ולא נזכר כלל שצריכים לצמצם ליקח רק בשיעור שהוא לצורך פקו"נ ולא יותר אלא משמע דשרי שפיר ליקח מזונות כרגיל, ואף על גב דאיכא דסברי שרבו"י בשיעורין הוא איסור תורה ועדיין צ"ע], וצריכים לומר לפי"ז דהתקנה לא היתה רק בזה שהתירו להם לחזור למקומם בכלי זינים, אלא שגם גזרו עליהם שלא ישוּבו למקומם בלי הכלי

זיין, כי אם לא נאמר כן איך אפשר שיהא מותר לחזור ולעבור אדאורייתא בו בזמן שיכול שפיר לחזור לביתו בלי שום איסור, וגם נראה לפי"ז שגם אם לא יצאו כלל חוץ לתחום מ"מ מותר להם לשוב לביתם על כלי זיינם גם דרך רה"ר. **וגם נראה דכמו שאין אדם צריך כלל להחמיר על עצמו בנוגע להיתר של ר"ג שיש להם אלפים אמה לכל רוח ה"ה נמי לענין זה שיכול כל אחד ליקח עמו את הכלי זיין אם רוצה לחזור למקומו ולא להמנע מזה משום חומרא בשבת כי כל חומרא בדבר זה אתי לידי קולא בפקו"נ דחמור יותר, וגם כתב המהרי"ל דיסקין זצ"ל בקו"א אות ל"ד לענין מלתא אחריתא זז"ל: "אין לפקפק על עיקר הטעם לפי שהוא חשש רחוק, צא ולמה /ולמד/ ממה שהתירו לזרוע בשביעית לחד טעמא, מפני ארנוגא, מפני שמתין בתפיסה, ועיין תוס' פרק זה בורר והתירו גם לעשירים והיינו משום כסופא דעניים והותר כל הנ"ל אפי' למ"ד שביעית בזה"ז מה"ת", וה"נ גם כאן שאם יהיו כאלה שיפקקו בהיתר זה וירצו להחמיר יבואו גם אחרים להחמיר בזה כדי שלא יהו נראין כקלי דעת ונמצא שאתה מכשילן לעתיד לבוא ואתי לידי סכנה.**

עכ"פ פשוט הדבר שלא התירו מלאכה דאורייתא אלא לענין כלי זיין אבל ברופא שנקרא בשבת לחולה וכן חכמה הבאה לילד והבא להציל מן הדליקה אף על גב שיש להם אלפים אמה לכל רוח, מ"מ גם במקומם אינם מותרים לחזור אם זה יותר מתחום שבת וכ"ש שלא לחלל שבת באיסורי תורה, שהרי גם ביוצאים להציל מאוייב ויד עכו"ם תקיפה ג"כ לא שרי אלא א"כ הם מפחדים לשבות במקום שהצילו, וזה ודאי פשוט דמכשירי רפואה שהם כלי אומנות של הרופא והמילדת לא שייכי כלל לסוג ההיתר של כלי זיין דהוא רק משום מעשה שהיה שרדפום אויבים ונכנסו ליטול כלי זיינם.

אולם ראיתי בשו"ת אגרות משה בחלק או"ח ח"ד סי' פ' שנשאל על כך זז"ל "לענין החזרה לביתו ממקום החולה כשהוא במקום רחוק ואי אפשר לילך רגלי, ולהשאר שם כל השבת או אפי' זמן גדול יש לחוש שבני ביתו לא יניחוהו בפעם אחר, וגם שהוא עצמו יתשל, אם יש להתיר לבוא בחזרה בנסיעה ברכב מצד חשש ההתשלות" ומסיק שם "דיש להתיר לחזור עם הרכב כשאין יכול להשיג נכרי שיוליכנו ברכב, אף רק בשביל זה שיש לחוש לסופן משום תחלתן", ואת יסודו כתב שם בהאי לישנא: "מפורש בתוס' עירובין דף מ"ד ע"ב ד"ה כל שכתבו הא דלא חשיב לי' בפ"ג דביצה י"א ע"ב גבי הנך ג' דברים דהתירו סופן משום תחלתן דזה אינו חדוש וכל הנהו צריכי, ופשוט שכוונת התוס' בזה שפשיטא להו דהוא משום דהתירו סופן משום תחלתן, אף דבגמ' אמר דלמא להציל שאני דהוא דוקא להציל מאוייבים עכו"ם שנפלו על ישראל - משום דלתוס' דגם סיפא דכל היוצאין להציל איירי גם בחכמה הבאה לילד והתירו אפי' לחזור למקומה אף שליכא חשש סכנה כשתשאר שם שהוא רק משום דהתירו סופן משום תחלתן" עכ"ל. ובעניי אין אני מבין הרי מפורש אמרו בגמ' רב יהודה אמר רב וכן רנב"י דחזרין למקומן קאי אכלי זיינם לכל חד כדאית לי' ולא קאי כלל על חכמה הבאה לילד וכדומה שלכו"ע אין להם כי אם אלפים אמה לכל רוח ותו לא, גם לא ידעתי הרי דברי התוס' מתפרש יותר טוב דכוונתם על הרישא שיש להם אלפים אמה לכל רוח וכדבריהם במס' ר"ה כ"ג ע"ב ועל זה שפיר כתבו דאין זה חידוש, כי איך יתכן לפרש כהאג"מ דס"ל להתוס' דהסיפא קאי נמי על חכמה הבאה לילד שמותרת אח"כ לחזור לביתה אפי' באיסור שבת דאורייתא אף על גב דליכא כלל שום סרך של סכנה וגם לומר דאין זה חידוש, הרי חידוש גדול הוא עד מאד. ועוד הוסיף שם לומר "וכן מפורש בחדושי הרשב"א בביצה דף י"א ע"ב ד"ה בפולגתא שכתב בפירוש בהקושיא אמאי לא חליק הא דתנן בעירובין כל היוצאין חוזרין למקומן חכמה הבאה לילד והוי טעמא דהנך נמי משום דהתירו סופן משום תחלתן, ותירץ דהתם פשיטא דהא תנין להו וליכא למיתלינהו אלא בהתירו סופן משום תחילתן ומאי קמ"ל, היינו שפשיטא להו דכל היוצאין להציל שהוא סתם הצלות אינו דוקא בלהציל מן הגייס שהוא הצלת רבים אלא גם בהצלת יחיד כחכמה הבאה לילד והבא להציל מן הנהר ומן המפולת ומן הדליקה", ומסיק שם: "עכ"פ מפורש בתוס' וברשב"א שמותר לחזור אף רק משום חשש התשלות דזהו ענין התירו סופן משום תחלתן והתוס' כתבו דאין בזה חידוש כלל" עכ"ל, והוא תמוה כדאמרן דאיך אפשר לומר על חידוש עצום כזה דאין בזה חידוש, ואהא דהזכיר הרשב"א בדבריו גם חכמה הבאה לילד עיין שם בשטמ"ק ביצה י"א ע"ב בד"ה הקשה זז"ל: "ומה שאמר זז"ל וכן חכמה הבאה לילד אינה בעירובין אלא בראש השנה איתא ואינה חוזרת למקומה כאלו שיצאו להציל אלא שיש לה אלפים אמה וכדתנן התם, אלא כוונתו להקשות מרישא דמתני' דעירובין דמי שיצא ברשות - שיש לו אלפים אמה לכל רוח - והטעם כדי שלא תהא מכשילן לעתיד לבוא", וא"כ הרי רואים בעליל דלא עלה כלל על דעתו לומר שגם חכמה הבאה לילד חוזרת למקומה אפי' רחוק טובא, וגם סובר דמהסיפא שחוזרין למקומן בכלי זיינם בלא"ה לא קשה מידי וכדאמרן דה"ז חשיב קצת כפקו"נ, גם אתמה הרי הוא עצמו כתב שם בסוד"ה אבל בדעת התוס' והרשב"א דבתירוץ הגמ' שפיר אמרין "לענין חזרה לביתם שהוא יותר מאלפים תלוי אם הוא הצלה כזו שהיו סוברין דאפשר שיצטרכו לשהות שם יותר מיום השבת אסורין לחזור לבתיהן" וגם כתב שם לענין חכמה הבאה לילד שהיא יודעת דאפשר שתצטרך לישוב שם יותר מיום השבת, וא"כ איך כתב הרשב"א שגם חכמה הבאה לילד חוזרת למקומה, אך גם עיקר הדבר צ"ע דכמו שאין מתרשלין מלכת להציל אף אם יהיה צורך להתעסק בהצלה כל השבת, כך גם לא יתירשלא אם יצטרך לשהות שם עד לאחר השבת מפני שהתורה אסרה לחזור בשבת.

עוד ראיתי שכתב שם בד"ה וגם "דלכאורה קשה מאד לשון המשנה ולא אלו בלבד אמרו אלא אף חכמה הבאה לילד וכו' יש להם אלפים אמה לכל רוח, והא ודאי חכמה הבאה לילד והמציל מן הגייס וכדומה עדיפי מלילך לעדות החודש, ואם נזדמן למי שראה את החודש שצריך לילך להציל נפש ודאי מוכרח לילך להציל נפשות אף שלא יהי' שום עד לעדות החודש ואם התקין לבאין לעדות החודש כ"ש שיש לו להתיר להולכין להציל נפשות", ולענ"ד נראה דאי משום הא לא איריא, כי נראה פשוט דלא רק הצלת נפשות קודם אלא אפי' רק הצלה מסכנת אבר או אפי' מהפסד גדול של ממון ג"כ אפשר דעדיף להציל מלהעיד על החודש, ואף על גב דעדות החודש דוחה שבת ואילו על הצלת אבר או הפסד ממון אסור לחלל שבת, מ"מ כך הוא הדין שעל מצות עשה אפי' אם היא עוברת מ"מ אין חייבין להוציא ע"ז יותר מחומש וכ"ש שלא להכניס עצמו בסכנת אבר, ואין זה סותר כלל מה שלענין לדחות את השבת עדות החודש עדיף טפי. וכן הוא גם במילה של יום

השמיני אף על גב שהיא מצוה גדולה מאד שדוחה שבת אפי"ה אם יזדמן למוהל להציל ישראל מסכנת אבר או אפשר אפי"ה מהפסד גדול של ממון דאם אי אפשר שיעשה ע"י אחרים מוטב להציל ולדחות את המצוה של מילה בזמנה, ואף על גב דבזה שבוחר בהצלת ממון נראה לכאורה כזלזול במצוה של מילה בזמנה או עדות החודש שנוגע לכל הכלל ישראל וגם דוחין את השבת מ"מ נלענ"ד דדינא הכי (רק לענין מילת עצמו עיין במנ"ח סוף מצוה ה' דאולי יש בו כרת שאני) ועיין גם בפת"ש יו"ד סי' קנ"ז סק"ה. (חושבני דכמו בשלו אינו צריך להפסיד יותר מחומש כך גם בשל אחרים כשההפסד שלהם הוא בשיעור זה, וכמו"ש לענין השבת אבידה "כל שבשלו מחזיר בשל חברו נמי מחזיר" כך גם בזה אף על גב שיכול הוא לכבד את ד' מהונו ואינו צריך להפסיד כלום, מ"מ נראה לכאורה דהצלה ממום או מהפסד גדול של אחרים אפשר דעדיף טפי מלקיים מילה בזמנה, ואף על גב דיש מקום לומר דבשל אחרים דחיבו רק לעשות מצוה בקום ועשה אפשר דעדות החדש או מצות מילה בזמנה עדיף טפי, מ"מ אין זה פשוט לענ"ד, וה"ה נמי לענין מת מצוה דאף שנזיר וכה"ג והולך לשחוט את פסחו מטמא למת מצוה, מ"מ הצלת אדם ממום או מהפסד של יותר מחומש אפשר דה"ז דוחה קבורת מת מצוה).

וכיון שכן יתכן דאע"ג שהצלת נפשות קודם לעדות החודש, מ"מ בדבר שנוהג בכל חודש ותיקון המועדות של הכלל ישראל תלוי בזה אפשר שראו חכמים צורך להתיר בזה יותר מאשר במקרים בודדים של פקו"נ, וכן רואים גם בחת"ס או"ח סי' ר"ג שכתב: "וכשם - שההולכים להציל לפקו"נ שהוא רק דחוייה בשבת אפי"ה התיירו לחזור למקומן סופן משום תחלתן, כ"ש דיחוי דקרבות דהותרו בשבת קל וחומר דמשום מכשילן לעתיד לבוא דחי שבת", ורואים שהחת"ס סובר דלעדות החודש יש להקל טפי מפקו"נ (ויבאר בע"ה להלן דכוונתו דוקא ליוצאים במלחמה ולא לרופא או לחכמה הבאה לילד, כי אלה יש להם רק אלפים אמה וגם אינם חוזרים למקומם אם זה יותר מאלפים אמה), גם ראיתי בס' תורת חיים במס' עירובין שכתב: הכי גרסינן ולא אלו בלבד אמרו אלא אף חכמה הבאה לילד - ולא גרסינן "אפילו" דהוה משמע דרבותא נקט דאפי' הנך יש להם אלפים אמה ולא סברא הוא כלל לחלק בין הנך ליוצאים כדי להעיד על החודש, עכ"פ סובר דאין לדקדק מלשון אף.

ברם עיין שם באג"מ דבגלל זה דקשה לו לשון המשנה העלה חדוש גדול דהא דתנן ביצא ברשות ואמרו לו כבר נעשה מעשה שיש לו אלפים אמה לכל רוח דאין זה מפני שיש על כך היתר מיוחד אלא הוא רק מפני שאיסור דרבנן זה "שביצא חוץ לתחום אין לו אלא ד' אמות לא היה זה איסור קבוע ומוחלט בכל אופן כהא דעצם איסור לצאת חוץ לאלפים אמה וכהוצאה לכרמלית וכדומה רוב איסורין דרבנן" (לענ"ד אין זה כ"כ פשוט שהרי הגר"א ז"ל באו"ח סי' ת"ד סק"ד אינו סובר כן, ועיין גם ברמב"ן מס' עירובין דף מ"ד עיין שם וראה גם במנ"ח מצוה כ"ד שכתב דחייב מלקות על כל יציאה שמחוץ לד' אמות) והוסיף ר"ג לומר ולא אלו בלבד אלא שגם החכמים הראשונים שהיו לפניו בשעה שגזרו איסור זה מפורש התנו שלא תחול גזירה זו על כל היוצאין ברשות, והפירוש במשנה הוא כך דאפי' בחכמה הבאה לילד והבא להציל וכו' אף על גב שהם בלא"ה מותרים לילך אלפים אמה לכל רוח מפני החשש דשמא יתרשלו לעתיד לבוא דהוא ענין של פקו"נ, מ"מ האמת הוא דלא רק משום כך הם מותרים אלא מפני שמעולם לא היו בכלל הגזירה, ועל סמך זה היתר ר"ג בעדות החודש אף בשכבר נעשה מעשה (אשר בזה סובר האג"מ דא"א להתיר משום חשש התרשלות עיין שם) כיון דאין זה בגדר "היתר" אלא "שמעולם לא נאסרו" ור"ג "התקין שיתחשב זה כהיסח הדעת ושגגה שלא הוציאו גם זה מכלל האיסור", ומסיק שם בהאי לישנא: "ואם הוא הצלה כזו שידוע היה שהוא רק לזמן קצר כגון רופא שבא לראות את החולה ולעשות סמי רפואה שידוע שכל צורך ביאתו להפקו"נ הוא זמן קצר - וכדומה ברוב אופני הצלות שידוע /שידוע/ שהוא רק זמן קצר אם נאסור לחזור למקומו יש לחוש להתרשלות שבזה התיירו סופן משום תחלתן" ולכן פסק שם דמותר לרופא שבא להציל חולה שיב"ס בשבת לחזור גם עם רכב כשאינו יכול להשיג נכרי שיוליכנו.

ולענ"ד צ"ע הרי הא דתנן במס' ר"ה התקין ר"ג לא קאי כלל אהא דעיבן ר"ג בלוד או בשכבר נעשה בו מעשה, ורק מיירי נמי באותם העדים שבאו להעיד והי' צורך גדול בעדותם ואפי"ה בראשונה אף גם הם לא זזו משם כל היום, ואם כהאג"מ הרי הם בלא"ה היו מותרים מעין הדין גם בלא שום תקנה, ותו דמדברי התוס' בר"ה וכן מהרשב"א ובתוס' שם משמע שזה ממש היתר מיוחד, וכן כתב גם הריטב"א בריש פ"ב דמס' ר"ה אהך תקנתא דר"ג ז"ל: "כיון שבאו ברשות עשאוהו כאילו קנה שביתה ומשלך נתנו לך דאיסור תחומין דרבנן", וכן נשמע גם מהרמב"ן בעירובין דף מ"א ע"ב עיין שם, ואף להרמב"ן שם בדף מ"ד ע"ב שהק' איך היתר להם ר"ג אלפים אמה הרי משכחת שכבר הלכו ג' פרסאות ותו הרי היתר של ר"ג הוא גם לר"ע ור"מ שסוברים דתחומין דאלפים אמה מה"ת, והוכיח מזה שההולך בהיתר אפי' כל היום אינו חייב עד שילך מאותו מקום כשיעור תחומי שבת (עדיין צ"ע דבכה"ג שהלך י"א מיל וחצי אשר מדאורייתא הוא עדיין בתוך תחום ביתו ובזה שנותנים לו עוד אלפים אמה הרי מתירין לו איסור תורה) מ"מ נראה דמדרבנן סובר גם הוא דשפיר יש איסור גמור על כל ד' אמות ורק הי' על זה היתר מיוחד, גם הרי תנן התם בעירובין דאם היה בתוך התחום כאילו לא יצא ומבואר שם בגמ' דהיינו שאם היו התחומין שנתנו לו חכמים (אשר לדברי האג"מ הוא מפני שמעולם לא נאסרו בכך) מובלעין בתוך התחום שלו דחשיב כאילו לא יצא מתחומו ויכול לחזור לביתו אף על גב שהוא רחוק ממנו קרוב לד' אלפים אמה, וחושבני שלזה צריכים ודאי היתר מיוחד כי איך יתכן שיוכל אדם לילך אלפים אמה למזרח ואם ירצה גם יוכל לילך קרוב לב' תחומי שבת לצד מערב ונוסף לזה עוד קרוב לאלפים אמה ממערב העיר אם לא מפני שיש ע"ז היתר מיוחד, גם בעיקר הדבר צ"ע דלשיטתו שלענין חזרה לביתו יש להתיר אפי' איסורי תורה משום טעמא "דיש לחוש שבני ביתו לא יניחוהו בפעם אחר וגם שהוא עצמו יתרשל" יהא קשה דמאי פריך התם הגמ' בעירובין אהא דחוזרין למקומן דמשמע אפי' טובא מהא דתנן ברישא רק אלפים אמה לכל רוח ותו לא, הרי יכולים לתרץ בפשיטות דחזרה לביתו שאני ומה שאמרו ברישא רק אלפים אמה לכל רוח היינו אפילו כשאנו חוזר כלל לביתו, ומוכח ודאי מזה דלא עלתה כלל על דעת חז"ל לחוש להכי.

גם נראה דלכאורה לא מצינן בש"ס שהתירו חכמים מלאכה דאורייתא מפני חשש שאם לא נקל עליהם ולהתיר יתירשו מהצלת נפשות, ורק איפכא הוא דמצינן דאין עושין מלאכות של הצלת נפשות ע"י קטנים ונכרים משום זימנין דליתניהו ואתי ג"כ לאהדורי בתרייהו מפני הפחד מחילול שבת ויבוא מתוך כך לידי סכנה, וגם נלענ"ד דמשום כך טעמא התירו חכמים ליולדת איסורי תורה של שבת ויוהכ"פ בג' ימים הראשונים מפני שחששו שיהיו כאלה שבגלל הפחד מאיסור תורה יחמירו על עצמן לחשוש דשמא אינן צריכות לכך וירצו להמנע מחילול שבת או מלאכול ביוהכ"פ ולכן התירו לכל היולדות אפי' אם הרופא אומר שאינה צריכה ואף גם היא לא אמרה צריכה אני, אבל כמדומה שלא נזכר בש"ס החשש שיעבור אדם על לא תעמוד על דם רעך ויתרשל מהצלת נפשות, והא דמצינו בקדוש החודש דחששו לכך היינו שמפני הצער יבואו גם לחשוב דמסתמא יש גם עדים אחרים שיעידו ואתי לאימונעי אבל לא מצינן דחיישינן לרשלנות גם בידוע שצריכים לעדותו, גם נראה דאם נחשוש לרשלנות היינו צריכים להתיר לרופא גם להדליק נר בשבת כדי למצוא את בגדיו המיוחדים לו בגלל החשש שמא יתירשל בפעם אחרת מלבוא מפני שיתבייש לצאת בלי בגדיו המגוהצים, וכמו כן צריכים גם להתיר לרופא הנקרא לחולה ביוהכ"פ לאכול וגם לנסוע גם כשאין שום צורך לכך כיון שבגלל הצום ודאי קשה לו לקצת ואם לא נתיר יחפש אח"כ אמתלא מליילך לחולה, ומסתבר שההיתר צריך להיות באופן כללי לכלם כי אם רק למי שידרוש הרי יראה בעיני הבריות כקל דעת ומשום כסופא יבוא להתירשל בפעם אחרת, וכמו שהתירו באופן כללי אלפים אמה לכל רוח ללא שום סייג כך גם זה וכמו שכתבנו קודם מהמהרי"ל דיוסקין בקו"א או ה' סוף סעיף ל"ד דמשום כיוסופא דעניי התירו איסור תורה גם לעשירים משום דחשיב כפקו"נ עיין שם. עכ"פ נראה דמלבד מה שמבואר בש"ס מפורש גם בשו"ע סי' ת"ז דהא דחוזרים בשבת למקומם גם אם רחוק יותר מאלפים אמה הוא רק כשמפחדים לשבות במקום שהצילו ולא בבא להצילם מן הנהר או מן המפולת וה"ה נמי ברופא דאין לו שום פחד להשאר כל השבת במקום שהציל.

והנה בכת"ס או"ח סי' ר"ג כתב בהאי לישינא "אבל האמת יורה דרכו כשם שגוף עדות החודש דוחה שבת - ה"נ חששא דמכשילן לעתיד לבוא דוחה שבת קל וחומר מההולכים להציל לפקו"נ שהוא רק דחווה בשבת כמ"ש הרמב"ם ריש פ"ב משבת אפי"ה התירו לחזור למקומן סופן משום תחילתן" עכ"ל. ונראה דכיון שבגמ' עירובין מפורש אמרו דהוא משום מעשה שהיה שאויבים רדפו אחריהם והרגו זא"ז יותר ממה שהרגו בהם האויבים לכן התקינו חכמים שאפי' אם אין הנכרים רודפים אחריהם שיהא דינם לענין כלי זיינם ולענין חזרה למקומם כמצב של פקו"נ, ברור הדבר שלזאת נתכוין גם הרמב"ם בפ"ב משבת הכ"ג שכתב "וכשיצילו את אחיהם מותר להם לחזור בכלי זיין שלהם למקומם בשבת כדי שלא להכשילן לעתיד לבוא", דהוא מפני שעלולים להיות פעם בסכנה לכן רואים אותם גם עכשיו כאילו הם כבר במצב של סכנה וכמו"ש בגמ', או אפשר דכוונתו שבגלל הפחד ממעשה כזה שנזכר בגמ' ייראו האנשים לנפשם וימנעו מלהציל, אבל עכ"פ לא מצינן דחששו שימנעו אנשים מהצלת נפשות בגלל רשלנות של עונג ורצון האדם להיות בביתו יחד עם משפחתו, שהרי גם בעדות החודש שהרבו מאד חכמים להתיר איסורי שבת מ"מ לא התירו אותם לחזור למקומם אם זה יותר מאלפים אמה, וגם הרמב"ם עצמו כתב בפירושו בסוף פכ"ז משבת "וכל היוצאין להציל נפשות ישראל מיד עכו"ם - יש להם אלפים אמה לכל רוח אם היתה יד העכו"ם תקיפה והיו מפחדים לשבות במקום שהצילו בו הרי אלו חוזרין בשבת למקומן ובכלי זיין" אבל אם יד עכו"ם תקיפה או שאינם מפחדים אינם חוזרין ואין חוששין לשמא ימנעו בפעם הבא, ולכן נראה שגם החת"ס נתכוין לכך דכמו שהתירו לחזור ממלחמה עם הכלי זיין מפני החשש של שמא יראו לנפשם מפחד הסכנה וימנעו מלהציל את אחיהם אף על גב שהחשש הוא רחוק ואינו אמת שהרי כל הדיון שבגמ' מיירי ודאי באופן דליכא כלל שום חשש של סכנה, וא"כ כ"ש דיש לחשוש בקדוש החודש שבגלל הטורח הגדול יראו את עצמם כמיותרים ויסמכו על אחרים וימנעו בפעם הבא מליילך להעיד בחשבם שאין להם בכך שום עבירה, וכל זה לא שייך כלל ברופא הרוצה לחזור לביתו, וכן מ"ש החת"ס בחלק חו"מ סי' קצ"ד וז"ל: "דלא דמי לההולכים להציל מן הגייס דחוזרים למקומם דהתירו סופם משום תחילתם שמא לא ילכו ויהי' סכנה לישראלים" (רואים ברור דלא פירש שההיתר הוא מפני חשש של סכנת נפשות בפעם אחרת רק סובר דהוא מפני חשש של מניעה מהצלה, וגם רואים מדבריו שאינו מחלק בין מלחמה גדולה עם נכרים לבין הצלת נפש ע"י רופא יחיד) היינו נמי דמה שימנעו עצמם מלהציל הוא מפני פחד של סכנה אבל לא חוששים שיתירשלו מפני הרצון הטבעי של כל אדם להיות בביתו, וגם נראה דאי אפשר כלל לומר אחרת כיון שגם בבאים להציל מהאויב ונצחו ישראל מפורש בגמ' עירובין דאין מי שמתיר אותם לחזור למקומם אם זה יותר מאלפים/מאלפים/אמה, וגם בקדוש החודש לא נזכר שום היתר של חזרה למקומם אף על גב שעפ"י רוב לא הלכו י"ב מיל כמ"ש המנ"ח במצוה כ"ד.

ורק להיפך מצינן דמבואר בגמ' ובשו"ע או"ח סי' תרי"ז סעיף ד' דביולדת שלא אמרה כלום אין מניחין לה להתענות בתוך ג' ימים הראשונים ומאכילין אותה כדרכה ולא פחות פחות מכשעור, ולמעשה נקטינן שג' ימים אלה הם מעת לעת וכמו"ש שם המשנ"ב "דכמה פוסקים סוברים דג' ימים אלו מעת לעת שיערו אותם ושיש להקל למעשה" (וע"ש בשעה"צ ס"ק י"ט) וגם הגאון מהרש"ם זצ"ל כתב שם שכן דעת רוב הראשונים ומסיים "והעיקר כרוב הפוסקים ובפרט בספק של פקוח נפש", ולכאורה מוזר הדבר מאד ביולדת שהג' ימים שלה נגמרים שעה אחת או שתיים לאחר תחלת ליל יוה"כ הרי אנחנו מתירים לה לאכול ולשתות כמה שתמצא באתן השעות, ואילו אח"כ אם היא וחברותיה אומרות שאינה צריכה חייבת לצום לגמרי ולא לאכול אפי' פחות מכשעור, ואיך זה יתכן וכי דרכה של יולדת לאכול ולשתות בכל הג' ימים בלי הפסק, וא"כ מ"ט לא תוכל לאכול כל צרכה לפני יוהכ"פ ולא תצטרך כלל לעבור על איסור כרת בתחלת ליל יוהכ"פ, ועל כרחך דכיון שבתוך ג' ימים יש לפעמים דע"י זה שלא תאכל כדרכה תסתכן ותמות ולכן משום חומרא דפקו"נ לא חילקו חכמים בין זמן ארוך לזמן קצר ובכל ענין הפקיעו חובת הצום בתוך ג' ימים, כי נלענ"ד דשיעורים אלה של ג' ימים ז' ימים אינם כשאר שיעורי תורה שהם הלכה למשה מסיני אלא מסרם הכתוב לחכמים, ובכדי למנוע מסכנה בזימנא אחריתא יכולים חכמים

לשער מה שצריכים ולהתיר בזה היתר גמור (ומיהו לענין מילה בחלצתו חמה דנותנין לו כל ז' ימים להברותו ראיתי בבני ציון סי' פ"ז דסובר שזה הלכה למשה מסיני, ולענ"ד גם בזה צ"ע שהרי בירושלמי סוף פי"ט דשבת קאמר שמאל דהשיעור הוא ל' יום וכיון שכן יותר מסתבר לומר דמפני שלפעמים עלול להסתכן תוך ז' לכן קבעו חוק לתמיד שלא למול בשום פעם תוך ז' וצ"ע), וכעני"ז כתב האו"ז בהל' יולדת אהא דאפי' היכא דאיכא קטנים ועכו"ם אין אומרים להם בשבת לעשות המלאכה משום "זימנין דליתנייהו מיד ואתי לאהדורי עלייהו ואדהכי והכי יסתכן להכי עשו היתר לגמרי ומצוה דכל חד וחד היא זהיר מיד לאצולו" והיינו משום דגם זה נכלל בהא דפקו"נ דוחה שבת, וגם אפשר דהטעם שפסקו בשו"ע דעושיין לחולה שיש בו סכנה כדרך שרגילין לעשות לו בחול אף אם אין סכנה במניעת הדבר ההוא, שזה ג"כ רק מפני החשש דשמה טעו לפעמים וימנעו מלעשות דבר עבור החולה אשר ע"י זה יסתכן ולכן עשו את הדבר להיתר גמור וכדאמרן שגם זה נכלל בכללא דפקו"נ (אף שהמשנ"ב הביא שנכון להחמיר בזה היינו מפני שסו"ס כל הפעולה שעושה עכשיו לגמרי אין בה משום הצלת נפשות) וכלשונו של הטור "שהשבת הוא כחול", אבל לא מצינן שהתירו חכמים לעבור על דברי תורה משום חשש שיהיו כאלה שימנעו מלהציל ישראל מפני רצונם הטבעי להיות בביתם ולא במקום אחר.

הן אמנם מבואר בשו"ע או"ח סוס"י של"ד "גחלת המונחת במקום שרבים ניזוקים בה יכול לכבותה בין אם היא של מתכת בין אם היא של עץ" אפי' כשאין חשש של סכנה משום דכבוי זה הוי משאצל"ג ובמקום הזיקא דרבים לא גזרו רבנן, ואף שגם אם נשרף כל רכושו ויהפך לעני המחזר על הפתחים מ"מ אסור לכבות כמבואר בפת"ש יו"ד סי' קנ"ז שחייב אדם לבזבז כל ממונו ולא לעבור אפי' על איסור דרבנן בקום ועשה, ואפי"ה לא נזכר בשום מקום לחייב את זה שראה את הגחלת לעמוד שם ע"י הגחלת ולהזהיר את האנשים שלא יזקו בה, ועוד יתרה מזו מבואר שם דעת הר"ח והגאונים במס' שבת דף מ"ב ע"א דאפי' לר' יהודה דמחייב גם על מלאכה שאצל"ג וגם יש איסור תורה של מצרף בכבוי גחלת של מתכת, אפי"ה שרי לכבות גחלת אדומה בשבת מפני שלאחר שהגחלת של מתכת תשחיר הרואה אותה עלול לטעות ולחשוב שהיא צוננת ועלול להנזק, ובמקום שיש חשש לנזק הגוף של רבים אף על גב דליכא כלל סכנת נפשות אפי"ה מותר לחלל שבת ולכבות הגחלת גם כשהיא אדומה ולא נזכר כלל שלכתחלה יתחייב הרואה לעמוד ולהזהיר את האנשים מהגחלת כדי להמנע ממלאכה דאורייתא, ומסתבר דהטעם הוא דאין להכביד עליו ביותר כדי שלא ימנע עצמו בפעם אחרת מפקו"נ המוטל עליו, אולם שאני הכא שהכבוי הוא ממש לצורך פקו"נ שמותר בשבת ולכן שפיר אמרינן דאין צריכים להכביד ביותר כדי להמנע ממלאכה שהיא לצורך פקו"נ שמותר מן הדין, משא"כ חזרת הרופא לביתו הלא הוא ממש דבר שאין בו שום צורך של פקו"נ וחלוק טובא מהתם.

ואף שלצערנו יש הרבה רופאים קלי דעת אשר לגבי דידיהו החשש הוא אמת שהם חשודים להמנע מלכת להציל את החולה אם לא יוכלו אח"כ לחזור ברכב לביתם, מ"מ אנו אין בכוחנו להתיר משום כך איסורי תורה, ורק מצינן בחת"ס הנ"ל בחו"מ סי' קצ"ד שמתיר משום כך לרופא לחזור לביתו ברכב של נכרי משום האי טעמא שאם לא נתיר ימנע מלבוא בפעם אחרת, ואף שלענ"ד גם זה צ"ע קצת שהרי לא מצינן שהתירו לחכמה הבאה לילד או בשאר ענין של פקו"נ כי אם לענין זה שהשוו אותם שיהיו גם הם כאנשי העיר שיש להם אלפים אמה לכל רוח מפני שאם לא יהיו רשאים לזוז ממקומם ולהיות שוה לבני העיר יש לחוש שבפעם אחרת ימנעו עצמם מלבוא, אבל לא מצינו שהעדיפו אותם יותר מאנשי העיר ולהתיר אותם לשוב לביתם בשבת בעגלה של נכרי, מ"מ כבר הורה זקן ואפשר שזה ג"כ נכלל בזה שהם רוצים להיות כבני העיר שכל אחד נמצא בביתו ולא במקום אחר, והבו דלא להוסיף עלה להתיר גם מלאכות דאורייתא, וגם בעובדא דהחת"ס אפשר שהי' צריך הרופא להטריח ולחפש מקום שיוכל לשהות שם כראוי עד מוצ"ש, משא"כ ברופא שיכול להשאר בכבוד בבית החולים וכדומה אלא שרוצה יותר טוב להיות בביתו אפשר דאסור גם להחת"ס אפי' ע"י נכרי, אך אעפ"י כנראה בזה להקל וכמו שכתבו האחרונים להתיר משום כך ליתן לרופא שכר שבת משום האי טעמא דשמה יצא מזה מכשול שימנעו עצמם בפעם אחרת אם לא יוכל לקבל שכרו, וכן מצינן לענין ד' דברים הפטורין במחנה דפטורין גם בחזרתן עיין שם בכס"מ פ"ו ממלכים הי"ג, אבל עכ"פ לא איסורי תורה.

שו"ת ציץ אליעזר חלק כא סימן נט

אודות נסיעה חזרה בשבת של רופא שהובהל לבית החולים לחולה שיש בו סכנה מחשש שאם לא יתירו לו הנסיעה בחזרה יתעצל מלבוא בפעם אחרת בשבת כשיזמין לבוא לחולה שישב"ס.

שאלה.

בס"ד. יום שלישי ט"ז באייר תשנ"ה. פה עיה"ק ירושלים. לכבוד מו"ר הגאון רבי אליעזר יהודה וולדיברג שליט"א, בעל מחבר שו"ת ציץ אליעזר, שלום וברכה.

רצינו לשאול בדבר קניית דירה למגורים ב"אפרת" המרוחק קצת מירושלים, וממקום עבודתי כרופא בבית החולים הדסה "עין כרם", כמנהל היחידה לתהודה מגנטית.

מכיון שאני לעתים משמש רופא כונן בשבתות ובחגים, ובמקרים דחופים, או עם בעיות קשות אני צריך להגיע לבית החולים, הרי שהדרך לבית חולים מסתמא אין בכך שום בעיה, משום פיקוח נפש.

אך שאלתי לגבי חזרה מבית החולים לבית, - היות וברגל לא שייך לחזור. יתכן מאד שבמקרים של חולים שהם בדרגת חולי או בשאלות של קרוב לקשה או ספק פק"נ. אם לא יתיר לי לחזור אחרי הטיפול הביתה, חוששני שהדבר עלול

להשפיע על קבלת ההחלטות ולהמנע מלצאת לביה"ח (במקרים של פיק"נ ממש כמובן שאסע מיד) בהעדר אפשרות לחזור - ושמעתי בשם רופאים הדורים באפרת כי הגאון רבי משה פיינשטיין בתשובתו לנכדו בשו"ת "אגרות משה" מתיר בכה"ג לחזור ברכב הביתה, ואמנם זהו דעת יחיד להתיר.

אבקש לדעת מכבוד הרב שליט"א שיוורה לי כיצד לנהוג, ואיך אפשר למצוא היתר ולהקל ע"מ שאוכל לחזור לביתי (ובהדסה אין מעסיקים נכרים לענין זה).

לסיכום: רופא החייב להגיע בשבת לביה"ח ובהעדר היתר לחזרתו הביתה הדבר עלול לעכבו מלצאת לביה"ח, ולשבש את שיקול דעתו, האם אפשר להקל ולחזור ברכב הביתה בגמר הטיפול בביה"ח. המכבד ומוקיר לכת"ר שליט"א. בברכה רבה לכבוד התורה, פרופ' משה גמרי הדסה עין כרם ירושלים.

תשובה.

ב"ה. כ"א אייר תשנ"ה. ירושלים עיה"ק תובב"א. למע"כ הפרופ' הנכבד ד"ר משה גמרי נ"י. אחדשה"ט באהבה וכבוד. מכתב - שאלתו קבלתי ועברתי עליו בעיון, והנני מתכבד להשיבו כדלקמן.

א) אמנם כן כפי שאמרו לו הגאון הגר"מ פיינשטיין ז"ל השיב להתיר בכגון דא, והיא לו בספרו שו"ת אגרות משה חאו"ח חלק ד' סימן פ', ובונה את יסוד היתירו על סוגית הגמרא בעירובין ד' מ"ד ע"ב בהא דאיתא במתניתין שם: כל היוצאין להציל חוזרין למקומן, ובגמ' בד' מ"ה ע"א: ואפי' טובא והא אמרת רישא אלפים אמה ותו לא, אמר רב יהודה אמר רב שחוזרין בכלי זיין למקומן וכו'. ונו"נ בדברי הראשונים והרמב"ם בפ"ב מהלכות שבת הלכה כ"ג שפוסק בלשון: וכשיצילו את אחיהן מותר להן לחזור בכלי זיין שלהם למקומם בשבת כדי שלא להכשילן לעתיד לבוא. וכן בדבריו בפרק כ"ז הלכה י"ז, ומברר לומר שהמכוון אפילו באיסור דאורייתא ועפ"י"ז מסיק להלכה להתיר בכזאת בשבת גם ברופא שנקרא לחולה שיש בו סכנה שמותר לו לחזור לביתו ברכבו כשליכא עכו"ם בכל היכא שיש לחוש שבני ביתו לא יניחוהו לנסוע בפעם אחרת, וגם שהוא בעצמו יתרושל, דהתירו סופן משום תחילתן, כי מותר לחזור אף רק משום חשש התרשלות, וגם בהצלת יחיד, דזהו ענין התירו סופן משום תחילתן, ואפילו אם החשש דשמא יתרושלו לילך לפיקו"נ הוא חשש קטן ראוי לחוש לו וכו'. ומאריך בזה באריכות גדולה כיד ה' הטובה עליו יעו"ש.

ב) אולם מאידך לא אחד מלגלות כי לא כן עמדי, ובספרי שו"ת ציץ אליעזר חלק ח' סימן ט"ו פרק ז' אות י"ב דנתי ג"כ בזה, וכתבתי בזה"ל: ולכאורה יש להתיר החזרה של הרופא לביתו מנימוק מפני דאל"כ נמצא אתה מכשילו לעתיד לבוא שלא ירצה שוב לנסוע לביקור כזה. וכדאיתא בדומה לזה בעירובין ד' מ"ד ע"ב במתניתין דכל היוצאין להציל חוזרין למקומן, ובגמ' שם בד' מ"ה ע"א, ונפסק כן להלכה ברמב"ם בפ"ב מהלכות שבת הלכה כ"ג ובשו"ע באו"ח סי' שכ"ט סעי' ט' דכל היוצאין להציל חוזרין בכלי זינם למקומם בשבת כדי שלא להכשילן לעתיד לבוא.

אבל זה אינו כי משום טעמא דשלא להכשילן לעתיד לבוא לא התירו כי אם איסורים מדרבנן כטלטול הכלי זיין והליכה חוץ לתחום אלפיים, אבל לא איסור דאורייתא, כדמתבאר מדברי הרמב"ם ושו"ע שם, וכן מדברי הרמב"ם בפרק כ"ז מה' שבת הלכה י"ז, ואו"ח סי' ת"ז סעי' ג'. [ועיון מ"ש ביתר הרחבה בבירור הסוגיא בעירובין שם והפוסקים בספרי שו"ת ציץ אליעזר חלק ג' סימן ט' עיין שם].

ומצאתי שכבר נשאל בדומה לזה הגאון הגר"ש קלוגר ז"ל בספרו שו"ת ובחרת בחיים סימן צ"ט, על אודות אחד שהי' לו חולה שיש בו סכנה בתוך ביתו אשר היה מוכרח לדרוש ברופאים אשר המה רחוקים יותר מי"ב מיל, ושלח ישראל אחד אחריהם, ובא השליח לשאול אם מותר לו לחזור לביתו בש"ק, ויש חשש בדבר דאם לא נתיר לו לחזור לביתו לא יאבה גם הלוך, והשיב שח"ו להתיר לו לשוב למקומו ולחלל שבת, וראשית כותב סברא לומר דהיכא דהוי פ"נ דהוי מצוה גדולה מאד אין לחוש שימנע עבור כן לעתיד לבוא, ושנית מבאר הגרש"ק ז"ל כנ"ל, דשם בעירובין משום הטעם של שלא להכשילן לע"ל לא התירו לחלל על יותר מאלפיים, ואך לטלטל הכלי זיין התירו, ולהתיר לילך חוץ לתחום לא התירו רק אם יש לו סכנה. ומאריך בבירור שיטת הרמב"ם בזה, ומסיים בלשון: וחס מלהזכיר בה להתיר לחזור פן ח"ו נהיה לבוז להתיר חילול שבת עיין שם.

ועוד יעוין במנחת חנוך מצוה כ"ד ד"ה והנה מבואר, שמבאר נמי בכזאת בפשיטות, דמשום נמצא אתה מכשילן התירו רק תחום דרבנן, אבל אם יצא חוץ לג' פרסאות ודאי אינו רשאי לילך דחז"ל אינם יכולים לעקור דבר מן התורה בקום ועשה עיין שם. [ועיון מ"ש עוד אריכות דברים בזה בספרי שו"ת ציץ אליעזר ח"א סימנים ל"ט מ' יעו"ש].

אך זה שמזמין את הרופא לנסוע ולבוא ולטפל עם החולה שיש בו סכנה אין לו לחשוב באיך שיתנהג הרופא בחזרה בהיות וכעת הוא פיקו"נ, וגם אם הרופא לא ירצה לנסוע לחולה רק באם נתיר לו לנסוע גם בחזרה צריכים כעת באותה שעה להתיר לו בהיות ואחרת לא יקבל כעת החולה שיש בו סכנה הטיפול הנצרך, ולמעשה יהא אבל אח"כ אסור לו לחזור [ונורה לו כזאת באם יתחשב לשאול גם לאחר מיכן].

וההיתר לחזור לנוסע בחזרה לביתו יכול להיות אולי רק באם מקבל הרופא אז חולים בביתו באותו שבת ויש איזה בסיס כל שהוא להניח שיתכן שיבוא לפניו חולה שיב"ס או ספק חולה שיב"ס, וזוהי איפוא העצה היעוצה שיכולה להיות שיקבע זמני קבלת חולים נזקקים לשבת. וכולי האי ואולי (יעו"ש בספרי באות י"א).

ג) ברם. למרות כל האמור, אם ירצה מי שהוא להסתמך על הוראת הגאון הגר"מ פיינשטיין ז"ל יש לו עמוד - הוראה גדול בזה להשען עליו, ואין מזיחין אותו (עיין חולין ד' ז' ע"א וברש"י), וק"ו שאין מקום למחות בידו על כך. [ויעו"ש גם בספרי צ"א ח"א שם].

אולם בנידוננו, כפי שהתברר לי בשיחה שקיימתי עם כבו' בעל פה על כך, המדובר הוא בלעקור מקום מגוריו העכשוי שמצוי לו נכרי שיובילו ויחזירו הביתה ברכבו, וכבו' בגודל יראת חטאו אמר לי שאם אין היתר הוא מוכן עבור כך להישאר עם ב"ב במקום מגוריו הנוכחי, אני אומר אשריו ואשרי חלקו עם יעשה זאת, ובאין הכרחיות מחויבת שלא לעשות זאת, ומסתבר שבכגון דא גם הבעל אגרות משה היה ג"כ מורה בכזאת, ושכרו משמיא יהא הרבה מאד על כך בהיותו מקדש שביעי כראוי לו ושומר שבת מחללו. עד כדי שלא להגיע אפילו שיצטרכו לקבלת להיתר - לחללו.

ואגב. סניף נוסף להרצוי שלא לעקור מקום מגוריו, כי כפי שאמר לי כב' המדובר בלעקור מקום מגוריו בירושלים העתיקה שבתוך החומות אל מקום מגורים אחר בא"י, ובכגון דא באין הכרחיות מיוחדת ההלכה היא שאסור לעקור דירה מירושלים למקום אחר בארץ ישראל, ובארתי זאת בספרי שו"ת ציץ אליעזר חלק י"ג סימן כ"ב יעו"ש וקחנו משם. בכבוד רב ובהערצה אליעזר יהודה וולדינברג